

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
บริเวณหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง ที่ ส.ล.8 (หนองแม่นา) จังหวัดเพชรบูรณ์

คณะผู้วิจัย

1. นางสาวกนิษฐา อู่ถาวร	สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
2. นายบางรักษ์ เชษฐสิงห์	สำนักวิจัยเศรษฐกิจและผลิตผลป่าไม้ กรมป่าไม้
3. นางอัญชลี นครไชย	สำนักงานป่าไม้จังหวัดราชบุรี กรมป่าไม้
4. นายเกรียงไกร สมณรินทร์	ประธานชมรมทหารผ่านศึกตำบลหนองแม่นา จังหวัดเพชรบูรณ์
5. นายหลาด ขันทอง	ชาวบ้านหมู่บ้านหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์
6. นายสมพงษ์ ดุ่มคำ	ชาวบ้านหมู่บ้านหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์
7. นายสมาน กองทอง	ชาวบ้านหมู่บ้านหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์
8. นายสุรินทร์ สุขมี	ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์
9. นายบรรพต ร่องจิก	ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านทานตะวัน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์
10. นายเกษม ฉิมสุค	ชาวบ้านหมู่บ้านทานตะวัน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

คำนิยม

รายงานฉบับสมบูรณ์เล่มนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดีโดยได้รับคำปรึกษา และการให้โอกาสในการวิจัย จาก ดร. วิโรจน์ พิมมานโรจนากูร หัวหน้ากลุ่มวิจัยสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า และคุณกฤษฎา สุภาพไพบูลย์ หัวหน้ากลุ่มวิจัยนันทนาการ (เดิม) สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (เดิม) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลศึกษาวิจัย และการได้ใช้ชีวิตเรียนรู้ร่วมกันกับชาวบ้าน ทำให้ข้าพเจ้าและคณะผู้วิจัยทุกคนได้รับประสบการณ์ที่มีค่ายิ่ง ซึ่งข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงมา ณ ที่นี้

ข้าพเจ้าได้รับความร่วมมือจากบุคคลหลายกลุ่ม หลายหน่วยงาน ที่เข้ามามีส่วนร่วมทำให้ งานวิจัยนี้สำเร็จลงได้ อาทิเช่น :- คุณชลธิชา เชื้อบุญมี พัฒนาการตำบลหนองแม่นา คุณเกรียงไกร สุวรรณภักดี กลุ่มรักษ์ผีเสื้อ ชมรมนกกินยมธรรมชาติ คุณกมล สังขวิโรจน์ นายอำเภอเขาค้อ อาจารย์ชนะศักดิ์ เทอดผดุงชัย อาจารย์โรงเรียนเทศบาล 3 (ชาญวิทยา) สมาชิกชมรมนกกินยมธรรมชาติ เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง คุณเกรียงไกร สมณรินทร์ ชาวบ้านหมู่บ้านหนองแม่นา ในฐานะประธานชมรมทหารผ่านศึกตำบลหนองแม่นา และที่สำคัญที่สุดก็คือ “ทีมนักวิจัยท้องถิ่น” ซึ่งเป็นสมาชิกชุมชนคนรักป่าหนองแม่นา-ทานตะวัน และชาวบ้านทุกคนที่คอยให้ความช่วยเหลือข้าพเจ้าในด้านต่างๆ เสมอมา คุณความดีใดใดที่เกิดขึ้นจากงานศึกษาวิจัยชิ้นนี้ ข้าพเจ้าขอมอบให้แก่ชาวบ้านหมู่บ้านทานตะวัน และหมู่บ้านหนองแม่นาทุกคน ซึ่งคงได้รับผลประโยชน์ที่ต่อเนื่องจากงานศึกษาวิจัยนี้มากพอสมควร

ผลงานวิจัยนี้ ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว. สาขาภาคเหนือ) สัญญาเลขที่ PDG45N0001 จึงขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

กนิษฐา อู่ถาวร
(หัวหน้าโครงการวิจัยฯ)
มีนาคม 2546

การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

บริเวณหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง ที่ ส.ล.8 (หนองแม่นา) จังหวัดเพชรบูรณ์
กนิษฐา อัยถาวร¹, บางรักษ์ เชษฐสิงห์², อัญชลี นครไชย³, เกรียงไกร สมณรินทร์⁴, หลาด ชันทอง⁴, สมพงษ์ คุ่มคำ⁴, สมาน กององ⁴,

สุรินทร์ สุขมี⁵, บรรพต ร่องจิก⁵ และเกษม จิมสุต⁵

¹ สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

² สำนักวิจัยเศรษฐกิจและผลิตผลป่าไม้ กรมป่าไม้

³ สำนักงานป่าไม้จังหวัดราชบุรี กรมป่าไม้

⁴ ชาวบ้านหมู่บ้านหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

⁵ ชาวบ้านหมู่บ้านทานตะวัน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

การศึกษาวิจัยเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน บริเวณหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติ ทุ่งแสลงหลวง ที่ ส.ล.8 (หนองแม่นา) จังหวัดเพชรบูรณ์ ช่วงระหว่างเดือนตุลาคม 2544 จนถึงเดือนกรกฎาคม 2545 มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพ และความพร้อมของชุมชน คือหมู่บ้านทานตะวัน และหมู่บ้านหนองแม่นา ในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในท้องถิ่น การศึกษาวิจัยนี้ทำให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม โดยตั้ง "ทีมนักวิจัยท้องถิ่น" เพื่อทำการศึกษารวบรวมข้อมูลของท้องถิ่น สำรวจทรัพยากรธรรมชาติภายในท้องถิ่น เพื่อรวบรวม เป็น "องค์ความรู้ของท้องถิ่น" ให้เป็นระบบ ซึ่งจะนำมาใช้ในการวางแผนจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นได้ การศึกษาวิจัยนี้นำไปสู่การรวมตัวของชาวบ้านก่อตั้งองค์กรชุมชนของท้องถิ่น คือ "ชุมชนคนรักป่าหนองแม่นา-ทานตะวัน" ได้อย่างเป็นรูปธรรม เพื่อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในท้องถิ่น จากการทดลองปฏิบัติการร่วมกันระหว่างชาวบ้าน กับนักท่องเที่ยว พบว่าชาวบ้านมีศักยภาพ และมีความพร้อมที่จะ สามารถจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในท้องถิ่นได้อย่างดี ปัญหาสำคัญที่พบคือชาวบ้านยังมีขีดจำกัดในเรื่องการตลาด และการประชาสัมพันธ์ ซึ่งสมควรจะได้มีการพัฒนาส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป การศึกษาวิจัยนี้เป็น ทางเลือกหนึ่งที่จะช่วยแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และจะเป็นแนวทางที่จะให้ชุมชนได้ เรียนรู้การใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนได้

ECOTOURISM MANAGEMENT BY COMMUNITY PARTICIPATION IN NONGMAENA AREA, TUNG SALANG LUANG NATIONAL PARK, PETCHABUN PROVINCE

K. Ouithavon¹, B. Chettasingh², A. Nakornchai³, K. Somnarin⁴, L. Khunthong⁴, S. Tumkhum⁴, S. Kongkong⁴, S. Suknee⁴, B. Rongjig⁵ and K. Chimsud⁵

¹Natural Resources Conservation Office, National Park, Wildlife and Plants Conservation Department

²Forest Products and Economic Research Office, Roral Forest Department

³Ratchaburi Province forest Office, Royal Forest Department

⁴Nongmaena village, Khaokor District, Petchabun Province

⁵Tantawan village, Khaokor District, Petchabun Province

Ecotourism management by community participation in Nongmaena Area, Tung Salang Luang National Park, Petchabun Province were studied from October 2001 to July 2002. The aim is to study the capacity and readiness of Tantawan and Nongmaena village on participatory ecotourism management in their local area. This research project builds up "The local researcher team" from villagers to collect local data, do the local natural resources surveying and gather them together to "The local knowledge" for use in the local natural resources management planning. The study leads to establishment of "Tantawan-Nongmaena loving forest community" the local community organization in this area with aims of the local natural resources and ecotourism management. The testing implementation in tourism learning processes shows the capacity and readiness of villagers can manage in ecotourism effectively. The crucial problem of ecotourism development is related to limit ability of villagers in marketing and public relations management that should be promoted by outside organization. This study is the alternative way for solve the conflict of forest and bio-resources management that is a great deal of local community learning for sustainable use and management of natural resources.

สารบัญ

	หน้า
สารบัญ	(1)
สารบัญตาราง	(4)
สารบัญภาพ	(5)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
1.3 คำถามหลักของการวิจัย	4
1.4 ประโยชน์ที่จะได้รับการจากการวิจัย	4
1.5 ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย	5
1.6 งบประมาณที่ใช้ในการวิจัย	5
1.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย	5
1.8 นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย	6
บทที่ 2 ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่ผ่านมา	8
2.1 แนวคิดที่นำมาใช้ในการวิจัย	8
- แนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	8
- แนวคิดด้านการศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วม	10
2.2 งานวิจัยที่ผ่านมา และประเด็นการวิจัยที่จำเป็นต้องทำต่อไปในโครงการวิจัยนี้	13
2.3 ความคิดเห็นของทีมวิจัยที่ให้ความสำคัญกับ โครงการวิจัยนี้	29
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	31
3.1 ขอบเขตของการศึกษา	31
3.2 สถานที่ดำเนินการวิจัย	31
3.3 กลุ่มเป้าหมาย และทีมวิจัย	31
3.4 แหล่งข้อมูล และวิธีการเก็บข้อมูล	32
- ประเภทของข้อมูล	32
- ขั้นตอนการศึกษา และวิธีการเก็บข้อมูล	34
3.5 การวิเคราะห์ และการประมวลผลข้อมูล	40
บทที่ 4 ผลการวิจัย	42
4.1 ข้อมูลที่ได้รับจากการดำเนินการวิจัย	42
4.1.1 ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน	42
- หมู่บ้านทานตะวัน	42
- หมู่บ้านหนองแม่นา	46

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.1.2 ข้อมูลวิถีการดำเนินชีวิต และสภาพปัญหาของหมู่บ้าน	51
- หมู่บ้านทานตะวัน	51
- หมู่บ้านหนองแม่นา	54
- อาชีพด้านการบริการนักท่องเที่ยวของชาวบ้าน	56
4.1.3 ข้อมูลองค์ความรู้ของท้องถิ่น	58
- ประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านทานตะวัน และหมู่บ้านหนองแม่นา	58
- ประวัติผู้นำของหมู่บ้าน	60
- ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวของท้องถิ่น	61
- ทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น	68
- พันธุ์ไม้	68
- เห็ด	68
- นก	68
- ผีเสื้อ	68
- สัตว์น้ำ	111
- ปลา	112
- หอยก้นตึก	112
- แมงกะพรุนน้ำจืด	114
4.2 ผลที่เกิดขึ้นจากการเกิดจิตสำนึก และปฏิบัติการทางสังคม	116
4.2.1 การเกิดองค์กรชุมชนในท้องถิ่นคือ “ชุมชนคนรักป่าหนองแม่นา-ทานตะวัน”	116
4.2.2 กิจกรรมของชุมชนคนรักป่าหนองแม่นา-ทานตะวัน	120
4.2.3 การรวมตัวของชาวบ้านเป็น “ชุมชนคนรักป่าหนองแม่นา-ทานตะวัน” จะเกิด ผลดีในทางสร้างสรรค์อย่างไร? แก่ชุมชนในระยะยาว	120
4.2.4 ผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์ที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของชาวบ้านเป็น “ชุมชนคนรักป่าหนองแม่นา-ทานตะวัน”	122
4.3 การทดลองปฏิบัติการร่วม (Testing Implementation) โดยการทดสอบโปรแกรมการ ท่องเที่ยวที่กำหนดขึ้นโดยชุมชนคนรักป่าหนองแม่นา-ทานตะวัน	123
4.3.1 โปรแกรมการท่องเที่ยว	123
4.3.2 การทดสอบโปรแกรมการท่องเที่ยว	124
4.3.3 ผลการทดสอบโปรแกรมการท่องเที่ยว (ร่วมวิเคราะห์โดยสมาชิกชมรมนักนิยมน ธรรมชาติ)	133

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะ	
5.1 สรุปผลการวิจัย	135
5.2 ปัญหาอุปสรรค	139
5.3 ข้อเสนอแนะ	141
เอกสารอ้างอิง	143
ภาคผนวก	145
รายงานการเงิน	159
ประวัติคณะผู้วิจัย	160

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 ระดับศักยภาพและผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง	14
2 ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับศักยภาพของอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	17
3 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนท้องถิ่นบริเวณอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง	22
4 ความต้องการของชุมชนท้องถิ่นต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	24
5 ศักยภาพของชาวบ้านท้องถิ่นบริเวณอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงที่มีอาชีพเสริมเป็นลูกหาบต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	27
6 อาชีพ และรายได้ของชาวบ้านหมู่บ้านทานตะวัน	44
7 อาชีพ และรายได้ของชาวบ้านหมู่บ้านหนองแม่นา	49
8 กิจกรรมด้านอาชีพ และการใช้แรงงานในรอบปีของหมู่บ้านทานตะวัน	51
9 กิจกรรมด้านการใช้ประโยชน์จากป่าในรอบปีของหมู่บ้านทานตะวัน	52
10 กิจกรรมด้านอาชีพ และการใช้แรงงานในรอบปีของหมู่บ้านหนองแม่นา	54
11 กิจกรรมด้านการใช้ประโยชน์จากป่าในรอบปีของหมู่บ้านหนองแม่นา	55
12 ชนิดพันธุ์ไม้ที่พบ 2 ข้างทางของเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติฝั่งอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง	69
13 ชนิดพันธุ์ไม้ที่พบริมฝั่ง 2 ข้างทางของลำน้ำแจ็ก (เลียบแนวเขตอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง)	76
14 ชนิดพันธุ์ไม้ และดอกไม้ที่พบบนทุ่งโนนสน อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง	81
15 ชนิดนกที่พบภายในท้องถิ่นในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง และพื้นที่ใกล้เคียง	91
16 ชนิดผีเสื้อที่พบบริเวณลำน้ำแจ็ก (ใกล้เคียงหมู่บ้านหนองแม่นา และติดแนวเขตอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง)	100
17 ชนิดสัตว์น้ำที่พบในลำน้ำแจ็ก บริเวณแก่งบางระจัน	111

สารบัญภาพ

ภาพ		หน้า
1	ลูกหีบกำลังจัดการสัมภาระของนักท่องเที่ยวที่ต้องการขึ้นทุ่งโนนสน	21
2	น้ำหนักของสัมภาระที่ลูกหีบแต่ละคนแบก กำหนดไว้ไม่เกิน 25 กิโลกรัม	21
3	ตำแหน่งของสถานที่ดำเนินการวิจัย คือ หมู่บ้านทานตะวัน และหมู่บ้านหนองแม่นา ตำบลหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์	33
4	การเข้าพื้นที่เบื้องต้นเพื่อแนะนำโครงการวิจัย	34
5	ทีม “นักวิจัยท้องถิ่น” กำลังปฏิบัติงานสำรวจ และเก็บข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติ ภายในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง	36
6	ทีมนักวิจัยท้องถิ่นกำลังสำรวจชนิดพันธุ์ไม้ที่พบบริเวณเส้นทางเดินป่าที่เชื่อมระหว่าง อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง และแก่งบางระจัน	36
7	ทีมนักวิจัยท้องถิ่นกำลังเดินป่าสำรวจชนิดนกที่พบบริเวณอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง	37
8	ทีมนักวิจัยท้องถิ่นกำลังพาเรือสำรวจชนิดนก ชนิดผีเสื้อ และชนิดสัตว์น้ำที่พบบริเวณ ลำน้ำเข็ก และแก่งบางระจัน ซึ่งอยู่ติดแนวเขตอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง	37
9	ชาวบ้านหมู่บ้านหนองแม่นากำลังช่วยกันทำแผนผังของหมู่บ้าน	39
10	ชาวบ้านกำลังช่วยกันระดมความคิดเห็นจัดทำปฏิทินวิเคราะห์อาชีพ และแรงงาน รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากป่าของหมู่บ้าน	39
11	การประชุม และฝึกอบรมชาวบ้านเรื่อง “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนมีส่วนร่วม” ระหว่างวันที่ 4-5 กุมภาพันธ์ 2545 ณ ศาลาวัดหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์	41
12	การนำเสนอปัญหาที่พบภายในชุมชน หลังจากได้มีการแบ่งกลุ่มย่อยชาวบ้านเพื่อระดมความคิดเห็นร่วมกัน	41
13	แผนที่หมู่บ้านทานตะวัน (แสดงตำแหน่ง ที่ตั้ง และการตั้งครัวเรือน)	43
14	แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินของหมู่บ้านทานตะวัน	44
15	แผนที่หมู่บ้านหนองแม่นา (แสดงตำแหน่ง ที่ตั้ง และการตั้งครัวเรือน)	47
16	กลุ่มแม่บ้านหมู่บ้านหนองแม่นากำลังทำขาโบริกเป็นรายได้เสริม ซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการปลูกหม่อน-เลี้ยงไหม	48
17	กลุ่มแม่บ้านหมู่บ้านหนองแม่นากำลังตากหญ้าไม้กวาด	48
18	แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินของหมู่บ้านหนองแม่นา	49
19	แผนที่แสดงแหล่งท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง และนอกอุทยานฯ คือ แก่งบางระจัน ซึ่งอยู่ใกล้เคียงหมู่บ้านทานตะวัน และหมู่บ้านหนองแม่นา	65
20	แผนที่เส้นทางท่องเที่ยวเดินป่าศึกษาธรรมชาติ ซึ่งสำรวจและกำหนดเส้นทางโดยชาวบ้าน มีจุดเริ่มต้นจากแก่งบางระจัน ซึ่งสามารถเดินทางได้ทั้งวิธีการพาเรือ และการเดินเท้า	66

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ		หน้า
21	แก่งบางระจันบริเวณหน้าแก่ง ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นเส้นทางท่องเที่ยวเดินป่าศึกษาธรรมชาติที่ชาวบ้านได้สำรวจ และกำหนดไว้	66
22	หนองชะเม็ก เป็นทุ่งหญ้าล้อมรอบด้วยป่าสน และมีบึงน้ำขนาดเล็กสืมรกต	67
23	น้ำตกสงกรานต์ เป็นน้ำตกขนาดเล็กที่สวยงาม ซึ่งอยู่ใกล้ฝังบึงลำน้ำเข็ก	67
24	ผักกาดโคกโนน (<i>Blumeopsis flava</i>)	88
25	ปลูโตใหญ่ (<i>Achasma macrocheilos</i>)	88
26	แก้มขาว (<i>Murraya paniculata</i>)	89
27	เฟินก้านคำสีชมพู (<i>Adiantum edgeworthii</i>)	89
28	ดอกกระเจียวแดง หรือว่านมหาเมฆ (<i>Curcuma aeruginos</i>)	90
29	ดอกกุหลาบแดง (<i>Rhododendron simsii</i>)	90
30	ฝูงผีเสื้อกินดินโป่งริมลำน้ำเข็ก ได้แก่ ผีเสื้อหางดาบภูเขา (<i>Graphium agetes</i>), ผีเสื้อมัลลาลาธรรมดา (<i>Graphium macareus</i>), ผีเสื้อหนอนใบกุ่มอินทรา (<i>Appias indra</i>)	109
31	ผีเสื้อหางมังกรเขียว (<i>Lampropter meges</i>)	109
32	ผีเสื้อเหลืองหนามแคว้นฉาน (<i>Polyura nepenthes nepenthes</i>)	110
33	ผีเสื้อชนิดหนึ่ง อยู่ในจำพวกผีเสื้อหนอนคืบ ยังไม่สามารถจำแนกชนิดได้	110
34	ปลาจาด, ปลาขาวหางเหลือง และปลาพุงทองจากลำน้ำเข็ก	112
35	“หอยก้นดัด” มีลักษณะก้นดัด พบเฉพาะในลำน้ำเข็กเท่านั้น	113
36	“เขาย่า” อยู่บริเวณทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง และอยู่ฝังบึงของลำน้ำเข็ก	113
37	แมงกะพรุนน้ำจืด (<i>Crassapedacusta sowerbyi</i>)	115
38	บอร์คเนาะนาสสถานที่ท่องเที่ยวบริเวณแก่งบางระจัน และแนะนำชุมชนคนรักป่าหนองแม่นา-ทานตะวัน	126
39	ลักษณะของ “รถอีแต็ก” ซึ่งชาวบ้านใช้เป็นพาหนะพานักท่องเที่ยวไปสู่แก่งบางระจัน	126
40	เส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติฝั่งอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง และลักษณะของป่าดงดิบ	127
41	“หินหลักมือ” เป็นหินก้อนใหญ่ก้อนเดียวกลางป่า อยู่ริมเส้นทางเดินป่าฝั่งอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง	127
42	นักท่องเที่ยวยุทธมนักรัชมรรคา กำลังศึกษาธรรมชาติบริเวณหนองชะเม็ก	128
43	ป่าสน และทุ่งเฟิน ต้นไม้บริเวณนี้จะพบร่องรอยกระสุน ซึ่งเป็นร่องรอยที่หลงเหลือจากการต่อสู้ในยุทธภูมิจาก	128
44	“จุดกางเต็นท์ชั่วคราว” ริมลำน้ำเข็ก และบรรยากาศ Camping กลางป่า	129

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ		หน้า
45	บรรยากาศยามเช้าริมลำน้ำเข็ก (ถ่ายภาพบริเวณจุดพักแรมทางเดินที่ชั่วคราว)	129
46	ชาวบ้านกำลังลงข่ายดักปลาในลำน้ำเข็ก	130
47	อาหารเช้ากลางป่า	130
48	นักท่องเที่ยวพายเรือจากจุดทางเดินที่ชั่วคราวไปที่แก่งสาม ซึ่งมีสภาพธรรมชาติที่น่ารื่นรมย์	131
49	นักท่องเที่ยวเพลิดเพลินกับการว่ายน้ำ และเล่นน้ำที่แก่งสาม	131
50	ไกด์ชาวบ้านกำลังเก็บขยะ และดูแลความสะอาดบริเวณจุดทางเดินที่ชั่วคราว	132
51	นักท่องเที่ยวชมรมนักนิยมธรรมชาติ กำลังศึกษาธรรมชาติของลำน้ำเข็ก ขณะพายเรือ กลับสู่แก่งบางระจัน	132

เพลงหนองแม่นา

“ หนองแม่นาป่าสวยด้วยภูเขา
 ลำน้ำแจ่มใสไหลผ่านย่านวิถี
 สายน้ำใสไหลเย็นเห็นดาปี
 เพิ่มทวีไหลแรงเมื่อฝนมา
 ทั้งเกาะแก่งโขดหินเนินสไลด์
 มีทั่วไปให้เห็นเป็นภูผา
 ทั้งพืชพันธุ์สัตว์ป่าและปูปลา
 แปลกจริงหนา! คือหอยที่กันหาย ”

บทเพลงประจำท้องถิ่น
 ประพันธ์โดย...นายธำนิษฐ์ กุ์จาน
 (ศิลปินชาวบ้านหมู่บ้านหนองแม่นา)

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา

อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง

อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอวังทอง อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก และอำเภอหล่มสัก อำเภอเขาค้อ อำเภอชนแดน อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ครอบคลุมพื้นที่ 1,262.55 ตารางกิโลเมตร (789,000 ไร่) ได้รับการประกาศจากกรมป่าไม้ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 92 ตอนที่ 101 ลงวันที่ 27 พฤษภาคม 2518 ให้เป็นอุทยานแห่งชาติ นับเป็นอุทยานแห่งชาติลำดับที่ 3 ของประเทศไทย

สภาพภูมิประเทศของอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง เป็นส่วนหนึ่งของทิวเขาเพชรบูรณ์ จึงเต็มไปด้วยแนวเขาน้อยใหญ่สลับซับซ้อน โดยเฉพาะซีกด้านตะวันตกของอุทยานฯ เป็นแนวเทือกเขาขาวเหนือ-ใต้ ตอนกลางของพื้นที่ประกอบด้วยเทือกเขาสูงหลายแห่ง เช่น เขาร่องเรือตาหมื่น เขาลำ เขาน้ำ เขาสามหมื่น และเขาแค จุดสูงสุดที่สุดของอุทยานฯ อยู่ที่ยอดเขาแค สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 1,028 เมตร อันเป็นต้นน้ำลำธารของลำน้ำเข็กใหญ่ และลำน้ำเข็กน้อย พื้นที่ป่าทุ่งแสลงหลวงเต็มไปด้วยลำธารน้อยใหญ่ไหลผ่านลงมาเป็นแก่งน้ำ และน้ำตกหลายสาย ลำน้ำสำคัญคือคลองวังทอง เป็นลำน้ำสายที่ใหญ่ที่สุดซึ่งเกิดจากลำน้ำเข็กใหญ่ และลำน้ำเข็กน้อยไหลมารวมกัน อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงจึงมีน้ำตกและแก่งที่สวยงามหลายแห่ง เช่น น้ำตกแก่งโสภา น้ำตกสกุโณทยาน น้ำตกแก่งซอง และแก่งวังน้ำเย็น (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2543)

นอกจากความสวยงามตามธรรมชาติแล้ว อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงยังเป็นป่าที่มีความหลากหลายของระบบนิเวศอย่างสูง โดยประกอบด้วยสภาพป่าหลากชนิด คือ ป่าดิบเขา ป่าดิบชื้น ป่าดิบแล้ง ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าสนเขา และทุ่งหญ้า จึงมีความหลากหลายชนิดของสัตว์ป่าอย่างสูงด้วย

ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นเอกลักษณ์ของอุทยาน ซึ่งเป็นที่มาของชื่อ “ทุ่งแสลงหลวง” ก็คือป่าแห่งนี้จะมีทุ่งหญ้าแบบสะวันนา (Savannah) ขึ้นตามธรรมชาติอยู่มากมายกระจายอยู่ทางด้านฝั่งซ้ายของลำน้ำเข็ก เช่น ทุ่งแสลงหลวง ทุ่งนางพญา ทุ่งขาว ทุ่งหนองรี ทุ่งหนองเรือ ทุ่งตะกูปบอน ทุ่งแสลงหลวง ถือว่าเป็นทุ่งหญ้าสะวันนาที่มีขนาดกว้างใหญ่ที่สุด คือมีขนาดกว้างประมาณ 10 ตารางกิโลเมตร ทุ่งแสลงหลวงอยู่ใกล้เคียงกับที่ทำการฯ ของหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติ ที่ สล.8 (หนองแม่นา) จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่เปรียบเสมือนศูนย์กลางการให้บริการนักท่องเที่ยวที่ส่วนใหญ่นิยมมาท่องเที่ยวอุทยานฯ โดยเฉพาะในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวในเดือนตุลาคม ถึงเดือนธันวาคม

หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติ ที่ สล.8 ตั้งอยู่ในเขตตำบลหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นพื้นที่ทางตอนใต้ของอุทยานฯ ห่างจากที่ทำการฯ ประมาณ 60 กิโลเมตร จุดท่องเที่ยวของอุทยานฯ บริเวณหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติ ที่ สล.8 ที่นักท่องเที่ยวนิยมมาเยือน ได้แก่ ทุ่งโนนสน ทุ่งนางพญา ทุ่งแสลงหลวง ทุ่งนา ผกค. และแก่งวังน้ำเย็น

ทุ่งโนนสน มีสภาพเป็นทุ่งหญ้า ป่าสน และทุ่งดอกไม้ป่าที่สวยงาม แต่ก็มีความเปราะบางของพื้นที่มาก อุทยานฯ จึงอนุญาตให้นักท่องเที่ยวขึ้นทุ่งโนนสนได้ในช่วงปลายเดือนตุลาคม จนถึงต้นเดือนธันวาคม ซึ่งเป็นช่วงที่ดอกไม้ดอกบานเท่านั้น การเดินทางสู่ทุ่งโนนสนมีระยะทางไกลพอสมควร นักท่องเที่ยวจำเป็นต้องอาศัยรถกระบะรับจ้างไปส่งที่หลักกิโลเมตรที่ 16 และต้องเดินเท้าผ่านสันเขาหลังโนนสน และเขาปู่ต่อไปอีกเป็นระยะทางประมาณ 20 กิโลเมตร การเดินเท้าในระยะทางไกลนี้จำเป็นต้องอาศัยลูกหาบช่วยแบกสัมภาระขึ้นไปในอัตราค่าจ้างวันละ 300 บาทต่อคน ซึ่งลูกหาบที่มาบริการนักท่องเที่ยวนี้ ก็คือชาวบ้านในหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงกับอุทยานฯ นั่นเอง

ชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติ ที่ สล.8 (หนองแม่นา)

ด้านตะวันออกของอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง คือ เขตอำเภอเขาค้อ ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงอุทยานฯ ประกอบด้วยชุมชน 2 หมู่บ้าน คือ

1. หมู่บ้านทานตะวัน หมู่ที่ 5 ตำบลหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่บริเวณปากทางเข้าหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติ ที่ สล.8 (หนองแม่นา) ประกอบด้วยบ้านเรือนประมาณ 51 ครัวเรือน ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ปลูกพริก ปลูกผัก และปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ส่วนหนึ่งประกอบอาชีพเสริมเป็นลูกหาบในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง มีชาวบ้านจำนวน 11 ครัวเรือนที่มีรถยนต์กระบะ ซึ่งส่วนหนึ่งใช้เป็นรถรับจ้างเหมารับ-ส่งนักท่องเที่ยวขึ้นทุ่งโนนสน และมีจำนวน 2 ครัวเรือน ที่เป็นตัวแทนของผู้ประกอบการให้เช่ารถจักรยานเสือภูเขา (Mountain bike) สำหรับให้นักท่องเที่ยวเช่าขี่ในอุทยานฯ

2. หมู่บ้านหนองแม่นา หมู่ที่ 6 ตำบลหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ หมู่บ้านนี้อยู่ติดกับแนวเขตอุทยานฯ และอยู่ห่างจากหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติ ที่ สล.8 (หนองแม่นา) ประมาณ 1 กิโลเมตร ประกอบด้วยบ้านเรือนประมาณ 65 ครัวเรือน ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ปลูกพริก ปลูกผัก และปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ส่วนหนึ่งประกอบอาชีพเสริมโดยการเป็นลูกหาบในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง มีชาวบ้านจำนวน 10 ครัวเรือนที่มีรถยนต์กระบะ ซึ่งส่วนหนึ่งใช้เป็นรถรับจ้างเหมารับ-ส่งนักท่องเที่ยวขึ้นทุ่งโนนสน

นอกจากอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงแล้ว ชุมชนทั้ง 2 แห่งนี้ยังอยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยวแห่งอื่นที่น่าสนใจคือ “แก่งบางระจัน” แก่งนี้เป็นแก่งขนาดใหญ่ เป็นทางผ่านของลำน้ำเข็กใหญ่ อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติเขาปางก่อ ซึ่งอยู่ติดกับแนวเขตอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง จุดเด่นของแก่งนี้คือ เหนือแก่งจะเป็นลำน้ำที่พาดผ่านป่าที่มีสภาพสมบูรณ์ทั้ง 2 ฝั่งลำน้ำ ซึ่งสามารถพายเรือเที่ยวชมได้ การพายเรือล่องแก่งบางระจันนี้ชาวบ้านทั้ง 2 หมู่บ้านนี้มีเรือพายไว้ให้บริการนักท่องเที่ยว แต่ไม่เคยมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวรูปแบบนี้แต่อย่างใด จึงมีนักท่องเที่ยวจำนวนน้อยมากที่ท่องเที่ยวที่แก่งบางระจันนี้

ปัญหาที่เกิดขึ้นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบริเวณหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติ ที่ สล.8 (หนองแม่นา)

ถึงแม้ว่าปัจจุบันอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงจะมีชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการ

ท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้างแล้วก็ตาม เช่น ในรูปแบบของการเป็นลูกหาบ การบริการรถรับ-ส่ง และการบริการขายสินค้า เป็นต้น แต่ก็ยังมิได้มีการจัดการองค์รวมชนท้องถิ่น หรือมีการส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวที่ชัดเจน ดังนั้นจึงควรมีการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ชัดเจนขึ้นด้วยเหตุผลดังนี้

1. จากรายงานการวิจัยเรื่อง “ศักยภาพของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง จังหวัดพิษณุโลก และเพชรบูรณ์” (กนิษฐา และคณะ, 2544) พบว่าชาวบ้านที่มีอาชีพเสริมเป็นลูกหาบวัยกลางคนขึ้นไปจนถึงวัยสูงอายุ มีศักยภาพสามารถพัฒนาเป็นมัคคุเทศก์นำเที่ยวได้ เนื่องจากมีความรู้ในด้านทรัพยากรธรรมชาติ พืชพรรณ สัตว์ป่า และประวัติศาสตร์ความเป็นมาของท้องถิ่น และมีความภาคภูมิใจในคุณค่าของทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดี จึงสมควรส่งเสริมให้ชาวบ้านเหล่านี้พัฒนาศักยภาพของตนเองให้เต็มที่ ให้มากกว่าการใช้แรงงานรับจ้างเป็นลูกหาบแต่เพียงอย่างเดียว
2. การมีส่วนร่วมด้านการท่องเที่ยวของชาวบ้านในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง เกิดขึ้นในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยว ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาสั้นๆ เพียง 2 เดือน (ประมาณปลายเดือนตุลาคม ถึงต้นเดือนธันวาคม) ดังนั้นในช่วงที่ไม่ใช่ฤดูกาลท่องเที่ยวที่เหลือเป็นเวลานานถึง 10 เดือน ชาวบ้านจึงขาดรายได้เสริม และไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมด้านการท่องเที่ยวภายในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงได้เลย ดังนั้นการที่ชาวบ้านจะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเอง จะเป็นแนวทางในการกระจายรายได้ให้แก่ชุมชน และเป็นการสร้างรายได้เสริมได้อย่างต่อเนื่องตลอดปี โดยไม่จำเป็นต้องรอเพียงรายได้เสริมจากการเป็นลูกหาบในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวระยะสั้นๆ แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น
3. ศักยภาพของชาวบ้านที่มี และทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวของท้องถิ่น คือ อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง และแก่งบางระจัน รวมทั้งเรื่องราวประวัติศาสตร์ด้านการสู้รบซึ่งชาวบ้านเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ตรง สามารถที่จะพัฒนาขึ้นเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของท้องถิ่นได้ตลอดทั้งปี ซึ่งชาวบ้านสามารถเป็นผู้กำหนด และเข้ามามีการจัดการเองได้ หากมีการส่งเสริมที่เหมาะสม
4. เพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านท้องถิ่นได้เห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์ อันควรแก่การอนุรักษ์ในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง และภายในท้องถิ่นของตน

โครงการวิจัยนี้จะเป็นการเน้นการศึกษาองค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน (community participation-based tourism) เพื่อช่วยส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศบริเวณอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงซึ่งอยู่ใกล้เคียงชุมชนนี้มีความสมบูรณ์ และยั่งยืนยิ่งขึ้น

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาศักยภาพและความพร้อมของชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบริเวณอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง ซึ่งอยู่ภายในท้องถิ่นของตน

2. เพื่อศึกษาถึงรูปแบบที่เหมาะสมในการบริหาร และจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในท้องถิ่น
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ประเมินชุมชนในการมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal) ในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับท้องถิ่น

1.3 คำถามหลักของการวิจัย

1. จะสามารถจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในท้องถิ่นที่เหมาะสม และพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านได้อย่างไร ? ทั้งในส่วนของการท่องเที่ยวภายในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง ซึ่งชาวบ้านเป็นผู้ให้บริการหลายรูปแบบ เช่น ลูกหาบ และคนขับรถยนต์รับจ้างนำเที่ยว เป็นต้น และในส่วนของ “แก่งบางระจัน” ซึ่งมีแนวโน้มที่ชาวบ้านจะสามารถเข้ามามีส่วนบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเองได้
2. การรวมกลุ่มจัดตั้ง “องค์กรชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” เพื่อพัฒนาและกำหนดแผนการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนมีส่วนร่วมแบบครบวงจร โดยความร่วมมือกันระหว่าง 2 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านหนองแม่นา และหมู่บ้านทานตะวัน สามารถทำให้เป็นรูปธรรมได้อย่างไร?
3. เมื่อองค์กรชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเกิดขึ้นแล้ว จะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตภายในชุมชนทั้ง 2 หมู่บ้านนี้ให้ดีขึ้นได้อย่างไร?

1.4 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

โครงการวิจัยนี้ คือ การศึกษาด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นทางเลือกที่สามารถตอบสนอง และพัฒนาสู่กระบวนการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนได้ โดยจะได้รับประโยชน์ดังนี้

1. ชุมชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีการเรียนรู้ และร่วมมือกันในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งจำกัดให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด
2. ชุมชนมีองค์ความรู้ท้องถิ่นที่สามารถนำมาวางแผนพัฒนาศักยภาพ และจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้อย่างเหมาะสม
3. ชุมชนได้รับการกระจายรายได้ และได้รับผลประโยชน์ที่เกิดจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่จัดการโดยชุมชนเองอย่างเป็นธรรม ซึ่งเปรียบเสมือนดอกผลที่มาจากต้นทุน คือการช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติภายในท้องถิ่น
4. มีการวางแผนพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในระดับล่าง (Bottom-Up) และมีกระบวนการในการตัดสินใจเพื่อพัฒนาศักยภาพด้านต่างๆ ของชุมชนเอง

1.5 ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

โครงการวิจัยนี้ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูล และทรัพยากรภายในชุมชน ใช้ระยะเวลานาน 10 เดือน ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2544 จนถึงเดือนกรกฎาคม 2545

1.6 งบประมาณที่ใช้ในการวิจัย

1. หมวดค่าจ้าง	3,000 บาท
2. หมวดค่าใช้สอย	
2.1 ค่าอาหาร	
- ค่าอาหารสำหรับจัดประชุมกลุ่มย่อย	4,000 บาท
- ค่าอาหารสำหรับจัดประชุมวิเคราะห์ข้อมูล สรุปบทเรียน	5,000 บาท
2.2 ค่าพาหนะเดินทาง	10,000 บาท
2.3 ค่าเบี้ยเลี้ยงทีมวิจัย	
- เก็บข้อมูลชุมชนและประสบการณ์การจัดการท่องเที่ยว	3,000 บาท
- ดำรงทรัพยากร	3,000 บาท
2.4 ค่าจัดเตรียมและถ่ายเอกสาร	2,500 บาท
2.5 ค่าบันทึกภาพ	1,000 บาท
2.6 ค่าติดต่อดสื่อสาร	2,400 บาท
2.7 ค่าจัดทำรายงาน	4,500 บาท
3. หมวดค่าวัสดุอุปกรณ์	5,000 บาท
4. หมวดค่าใช้จ่ายอื่นๆ	
- ค่าบริหารจัดการ และสรุปผลการวิจัย	5,000 บาท
รวมทั้งสิ้น	<u>48,400 บาท</u>

1.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

โครงการวิจัยนี้ดำเนินการโดยอาศัยมุมมองจากกรอบแนวคิด 2 กรอบ คือ กรอบของการศึกษาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม และกรอบของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ผสมผสานเข้าด้วยกัน โดยการศึกษาชุมชนในลักษณะที่เป็นกระบวนการที่ผู้วิจัยทำงานร่วมกับชุมชน ซึ่งในอีกบทบาทหนึ่งคือเป็น “นักวิจัยท้องถิ่น” เปิดโอกาสให้ผู้วิจัย นักวิจัยท้องถิ่น และสมาชิกชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษา วิเคราะห์ และประเมินสถานการณ์ชุมชน และทรัพยากรท้องถิ่นร่วมกัน เพื่อทบทวนปัญหาและค้นหาสิ่งที่ยังขาดอยู่ พร้อมกับทั้งมีส่วนร่วมในการพัฒนาความรู้ด้านต่างๆ เพื่อกำหนดแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับท้องถิ่นร่วมกัน

1.8 นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) การบริหารจัดการให้พัฒนาในทุกๆ ด้าน อย่างรอบคอบ ระมัดระวัง ทำให้เกิดผลดีต่อเศรษฐกิจ สังคม และความงดงามทางสุนทรียภาพ มีการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างชาญฉลาด เกิดประโยชน์สูงสุดและยาวนาน โดยไม่ทำให้สูญเสียเอกลักษณ์ทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมของท้องถิ่น เป็นหลักการที่สำคัญที่สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่มุ่งให้อนุชนรุ่นต่อไปได้มีโอกาสตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรต่างๆ ได้

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน (การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนอาจมีความหมายครอบคลุมไปถึงการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่นที่มุ่งเน้นความยั่งยืนได้ด้วย – ผู้วิจัย)

การศึกษาชุมชน (Community Study) การที่บุคคลภายนอกเข้าไปเรียนรู้เรื่องราวของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจว่า ชุมชนมีองค์ประกอบใดบ้าง มีโครงสร้าง มีคุณลักษณะทั้งทางด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง การเรียนรู้อย่างไร มีสถานการณ์ใดเกิดขึ้นในชุมชนบ้าง มีประวัติความเป็นมาอย่างไร คนในชุมชนมีความเป็นอยู่อย่างไร มีความคิดเห็นต่อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวเขาอย่างไร มีปัญหาความเดือดร้อนอย่างไร มีศักยภาพในชุมชนอย่างไรบ้าง เช่น มีผู้นำกลุ่ม หรือมีการรวมตัวที่เข้มแข็งหรือไม่ เป็นต้น

การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation) การที่ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้น จนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชน

การวิเคราะห์ประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal : PRA) การศึกษาชุมชนในลักษณะที่เป็นกระบวนการทำงานร่วมกับชุมชน โดยเปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษา วิเคราะห์ และประเมินสถานการณ์ชุมชนและทรัพยากรท้องถิ่นร่วมกับผู้วิจัยหรือนักพัฒนา ซึ่งเป็นบุคคลภายนอก โดยผู้วิจัยหรือนักพัฒนาจะมีบทบาทเป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวกในกระบวนการเสวนาและเรียนรู้ (Facilitator) มากกว่าจะเป็นผู้นำกลุ่ม และจะต้องอยู่ร่วมในกระบวนการตั้งแต่ต้นจนจบ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของคนในชุมชนในการวิเคราะห์ ประเมินสถานการณ์ปัญหา และตัดสินใจ เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนได้มากยิ่งขึ้น

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) การศึกษาชุมชนที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเข้าไปศึกษา ค้นหาสาเหตุปัญหาของชุมชน เก็บข้อมูลด้านต่างๆ ของชุมชน เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ วางแผน และดำเนินการแก้ไขปัญหของชุมชน การศึกษาชุมชนแบบนี้จะต้องมีการสร้าง “นักวิจัยท้องถิ่น” ขึ้นมา ซึ่งก็คือการฝึกฝนชาวบ้านให้ทำวิจัยเป็น ซึ่งข้อมูลที่ได้จะทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญ มีความสามารถที่จะวิเคราะห์ปัญหาได้เอง และทำการพัฒนาแก้ปัญหาต่อไปได้ โดยนักวิจัย หรือนักพัฒนาจากภายนอกจะมีบทบาทในการช่วยอบรมความรู้ และทักษะของการทำวิจัยให้แก่ชุมชน และส่งเสริมให้ชาวบ้านเป็นผู้มีบทบาทในทุกขั้นตอนของกระบวนการ PAR โดยการช่วยประสานงาน การให้ความรู้ทางวิชาการ และเทคนิคต่างๆ เป็นต้น

องค์ความรู้ท้องถิ่น ความรู้ของชาวบ้าน หรือชุมชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม สภาพแวดล้อม วิถีชีวิต ค่านิยม ความเชื่อ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยมีมิติความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ

โฮมสเตย์ (Home stay) การท่องเที่ยวในรูปแบบที่มีการพักค้างแรมที่บ้านพักของชาวบ้าน ซึ่งนักท่องเที่ยวจะได้เรียนรู้วิถีชีวิตของชาวบ้านท้องถิ่นไปในตัวด้วย (การท่องเที่ยวในรูปแบบนี้เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งนำมาประยุกต์ใช้กับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ – ผู้วิจัย)

บทที่ 2

ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่ผ่านมา

2.1 แนวคิดที่นำมาใช้ในการวิจัย

โครงการวิจัยนี้อาศัยแนวคิดหลัก 2 ประการเป็นพื้นฐาน คือ แนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและแนวคิดด้านการศึกษาร่วมกันแบบมีส่วนร่วม โดยได้นำแนวคิดทั้ง 2 ประการนี้ประยุกต์เข้าหากัน เพื่อใช้เป็นจุดยืนในการทำงานวิจัยเก็บข้อมูลในพื้นที่ โดยใช้กรอบแนวคิดด้านการศึกษาร่วมกันแบบมีส่วนร่วม ทำงานร่วมกับชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้ และเข้าใจกรอบแนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งเปรียบเสมือนชุมชน และคณะผู้วิจัยเป็นหนึ่งเดียวกัน และมีเป้าหมายในการทำงานร่วมกัน

แนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวตามแหล่งที่เป็นธรรมชาติ โดยเฉพาะอุทยานแห่งชาติในปัจจุบันนั้น จัดเป็นกิจกรรมนันทนาการที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ และมีอัตราการขยายตัวอย่างสูง โดยสามารถนำรายได้เข้าประเทศได้อย่างมหาศาล อย่างไรก็ตามการขยายตัวอย่างรวดเร็วของการท่องเที่ยวดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยวไม่ได้รับการจัดการดูแลอย่างเหมาะสม ทำให้สภาพธรรมชาติและทรัพยากรต่างๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมหรือด้อยคุณค่าลง ดังนั้นการหาแนวทางในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง (สุนัยวิชัยป้าไม้, 2538)

หลังจากมีการประชุมสุดยอดแห่งสหประชาชาติที่นครริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อปี พ.ศ. 2535 ที่เรียกว่า Earth Summit เป็นจุดกำเนิดของปฏิญญาสากลว่าด้วยการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน (Environmentally Sustainable Development : Agenda 21) ซึ่งได้กล่าวถึงการพัฒนาทุกประเภทในโลก รวมทั้งการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม จะต้องเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน และต้องเป็นไปอย่างไม่ทำลายสภาพแวดล้อม นับจากนั้นมา ทั่วโลกจึงได้ตื่นตัว และได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) มากขึ้น (ราไพพรรณ, 2544)

สำหรับด้านการท่องเที่ยวที่นั่น จัดว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนา ซึ่งต้องเป็นไปอย่างยั่งยืนเช่นกัน และเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรม และถูกทำลาย การท่องเที่ยวจึงมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) โดยมุ่งเน้นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อคงความเป็นธรรมชาติดั้งเดิมให้ได้ตลอดไป รวมทั้งการให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการของการท่องเที่ยวด้วย ซึ่งเป็นแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาการท่องเที่ยวในรูปแบบที่เรียกว่า “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” (Ecotourism) (ครรรชนี และสุรเชษฐ์, 2539)

Buckley (1993) ได้ให้แนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเอาไว้ 5 ประการ คือ

1. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการดูแลอย่างยั่งยืนด้วยรูปแบบ และการบริหารที่ถูกต้อง

2. เป็นการท่องเที่ยวที่อยู่บนพื้นฐานของธรรมชาติ
3. มีการศึกษาเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม หรือด้านวัฒนธรรมเป็นหลัก
4. เป็นการเอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์
5. เป็นการสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540) ได้นำแนวความคิดของ Buckley (Dr.Ralf Buckley ผู้อำนวยการ International Centre of Ecotourism Research, Griffith University, Australia) ดังกล่าวข้างต้น มากำหนดเป็นองค์ประกอบหลัก (Key Elements) ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นมิติ 4 ด้าน คือ

1. **องค์ประกอบด้านพื้นที่** เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลัก มีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity or Authentic or Endemic or Unique) ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ (Eco-System) ในพื้นที่ของแหล่งนั้น ดังนั้นองค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature-based Tourism)

2. **องค์ประกอบด้านการจัดการ** เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ (Responsible Travel) ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (no or low impact) มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน (Sustainable Managed Tourism)

3. **องค์ประกอบด้านกิจกรรม และกระบวนการ** เป็นการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ (Learning process) โดยมีการให้การศึกษา (Education) เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) ประสบการณ์ (Experience) ความประทับใจ (Appreciation) เพื่อสร้างความตระหนัก และปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องทั้งต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental Education-based Tourism)

4. **องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน** เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน และประชาชนท้องถิ่น (Involvement of Local Community or People Participation) ที่มีส่วนร่วมเกือบตลอดกระบวนการ เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อท้องถิ่น (Local Benefit) โดยประโยชน์ต่อท้องถิ่นที่ได้ หมายความว่ารวมถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทนเพื่อนำกลับมาบำรุงรักษา และจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย และในที่สุดแล้ว ท้องถิ่นมีส่วนในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ท้องถิ่นในที่นี้เริ่มต้นจากระดับรากหญ้า (Grass Root) จนถึงการปกครองท้องถิ่น และอาจรวมการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation-based Tourism)

นอกจากนี้สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540) ยังชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวแบบปกติหรือแบบประเพณีนิยม และการท่องเที่ยวแบบคณะใหญ่ และชี้ให้เห็นถึงจุดสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ควรทำความเข้าใจเพิ่มเติม ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่แตกต่างจากการท่องเที่ยวแบบปกติ หรือแบบประเพณีนิยม ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก และเน้นการส่งเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ใช่เป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับการท่องเที่ยวแบบคณะใหญ่ (Mass Tourism) เพราะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ได้ถูกจำกัดที่ขนาดของการท่องเที่ยว แต่จำกัดที่รูปแบบกิจกรรม และขนาดที่เหมาะสมกับพื้นที่ นักท่องเที่ยวกลุ่มเล็กๆ สามารถทำหลายสิ่งหลายอย่างได้ เช่นเดียวกัน หรืออาจมากกว่านักท่องเที่ยวคณะใหญ่ได้ หากปราศจากการจัดการที่ดี และการจัดการกับการท่องเที่ยวคณะใหญ่ในทิศทางภายใต้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ อาจจัดว่าเป็น Mass Ecotourism
3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่จำเป็นต้องเป็นการจัดการที่ง่าย ๆ ราคาถูก หรือมีรูปแบบการท่องเที่ยวที่ขาลำบาก หรือมีรายได้จากการท่องเที่ยวน้อยเสมอไป เพียงแต่มีการจัดการที่ดี มีการรักษาสีเขียวอย่างมีประสิทธิภาพ มีการประสานความเข้าใจกับนักท่องเที่ยว และให้ประโยชน์ที่เหมาะสมตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศอาจตอบสนองนักท่องเที่ยวได้ทุกกลุ่ม ทุกระดับ และสามารถมีรายได้สูงได้เช่นกัน
4. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ความสำคัญในการให้การศึกษา และสร้างจิตสำนึกมากกว่าการให้ความพึงพอใจอย่างไม่มีขอบเขตของนักท่องเที่ยว ดังนั้นจึงเป็นการท่องเที่ยวที่ต้องมีการประสานความเข้าใจกันอย่างเหมาะสมตลอดกระบวนการ

แนวคิดด้านการศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วม

การศึกษาชุมชน (Community Study) เป็นกระบวนการเบื้องต้นที่สำคัญต่อการศึกษาวิจัยและการทำงานด้านพัฒนาชุมชน เพราะการศึกษาชุมชนจะช่วยให้เข้าใจถึงวิถีการดำเนินชีวิต และระบบความคิดของคนในชุมชน เพื่อนำความรู้ที่ได้นี้มาเป็นข้อมูลสำคัญในการดำเนินการศึกษาวิจัยหรืองานพัฒนา นอกจากนี้ยังทำให้เราเข้าใจถึงพัฒนาการของชุมชน ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชุมชนที่สามารถคาดการณ์ในอดีต และแนวโน้มในอนาคตได้ เพราะเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงการกำหนดวิถีชีวิต และระบบความคิดของคนในชุมชน และยังช่วยให้เราได้ค้นพบถึงปัญหา และความต้องการอันแท้จริงของชุมชนด้วย (ชนาธิป, 2543)

ชยันต์ (2536) ได้กล่าวถึงกรอบแนวคิดในการศึกษาชุมชน และการเปลี่ยนแปลงว่าต้องมีความเข้าใจในด้านต่างๆ คือ ความคิดพื้นฐานในการศึกษาชุมชน คือ การมีกรอบในการศึกษาเพื่อความรู้เท่าทันสภาพชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลง มีความเข้าใจในฐานะและความหมายของชุมชนหมู่บ้าน มีข้อพิจารณาในการศึกษาชุมชน และมีการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนหมู่บ้าน และได้กล่าวถึงการศึกษาชุมชนว่าเป็นการศึกษาอธิบายอย่างเป็นระบบว่าชุมชนนั้นมีสภาพโดยรวมเป็นอย่างไร มีเงื่อนไขทางด้านสิ่งแวดล้อม รูปแบบการผลิต หรือการทำมาหากิน มีรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนอย่างไร มีการจัดระเบียบสังคมอย่างไร โครงสร้างอำนาจในชุมชนเป็นอย่างไร องค์กรชาวบ้านมีอย่างไร มีปัจจัยหรือมีอิทธิพลจากชุมชนภายนอกมาเกี่ยวข้องอย่างไร ชุมชนมีองค์ความ

รู้ที่ได้สะสมมาอย่างไร มีวิธีการและมีศักยภาพในการแก้ปัญหาอย่างไร และปัจจัยอะไรที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทาง และรูปแบบของความสัมพันธ์ ข้อมูลเหล่านี้เมื่อสามารถเก็บรวบรวมได้ ก็จะนำมาซึ่งความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลง และปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงนั้น

ในยุคปฏิวัติเขียว (ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2493 – 2513) ทั่วโลกได้เกิดกระแสพัฒนาที่เชื่อว่าประเทศด้อยพัฒนาต้องได้รับความช่วยเหลือทางการเงินและเทคโนโลยีเพื่อปรับปรุงสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศจากประเทศที่พัฒนาแล้ว แต่นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 เป็นต้นมา ผลพวงจากการพัฒนาในรูปแบบของการถ่ายทอดเทคโนโลยีเริ่มปรากฏชัดเจนว่าไม่อาจแก้ไขปัญหาความยากจนของคนส่วนใหญ่ในประเทศที่กำลังพัฒนาได้ นักวิจัยและนักพัฒนาในระดับสนามเริ่มประจักษ์ชัด และตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องเข้าใจความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนของสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของสังคมในชนบท และเริ่มมีทัศนคติต่อชีวิตของคนในชนบทหลายๆ ด้านว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบบูรณาการของสังคมชนบท และเริ่มยอมรับการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการปรับตัวมากกว่าการเปลี่ยนแปลงแบบก้าวหน้าแบบสมการเส้นตรง การเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบอย่างหนึ่งอย่างใดในระบบจะมีผลกระทบต่อองค์ประกอบอื่นๆ เสมอ จึงต้องทำความเข้าใจทั้งระบบ เพื่อช่วยให้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ชุมชนต้องการ

การทำงานวิจัยและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในวิธีการเรื้อรามา นับตั้งแต่วิธีการสำรวจแบบง่าย สำรวจแบบค้นหา และการศึกษาวิเคราะห์อย่างเร่งด่วน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2531-2532 ได้เริ่มมีการนำเทคนิคการมีส่วนร่วมไปใช้ในการศึกษาวิจัยและพัฒนา การวางแผนจัดการทรัพยากรระดับหมู่บ้าน (Village Resource Management Plan) ที่ประเทศเคนยา และอินเดีย ทำให้เกิดการศึกษาวิเคราะห์แบบมีส่วนร่วม (Participatory Appraisal) ที่ใช้ในกลุ่ม NGOs ในอินเดียเป็นส่วนใหญ่ และต่อมาได้ขยายตัวไปอย่างกว้างขวางทั่วทุกภูมิภาค (เพิ่มศักดิ์, 2543)

ปัจจุบัน แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา (Community Participation for Development) ได้รับการยอมรับและใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในงานพัฒนา กระบวนการของการมีส่วนร่วม นั้นมิได้ขึ้นกับการริเริ่ม หรือการวางแผนโดยรัฐบาล แต่ความสำเร็จนั้นอยู่ที่ประชาชนในชุมชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างเป็นอิสระ เน้นการทำงานในรูปกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมที่ชัดเจน พลังของกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญทำให้งานพัฒนาต่างๆ บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย นอกจากนี้ระดับของความสำเร็จยังขึ้นกับการรวมพลังกันในลักษณะภาคีต่างๆ เช่น ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และประชาชนในท้องถิ่นที่ร่วมมือกันแก้ไขปัญหของท้องถิ่นด้วย (จริญญา, 2536)

กระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพของชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงาน และร่วมกันค้นหาปัญหา ตลอดจนการลำดับความสำคัญของปัญหาได้ เป็นต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของตนเองตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุดกระบวนการ ได้แก่ การวิจัยหรือศึกษาชุมชน การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล ตลอด

จนการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ดังที่ Cohen and Uphoff (1980) ได้กล่าวถึงลักษณะของกระบวนการมีส่วนร่วมไว้ 4 ประการ คือ

1. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วยการริเริ่มดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วยการสนับสนุนทรัพยากร อุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือการเข้าร่วมบริหารงาน และการประสานความร่วมมือหรือขอความช่วยเหลือจากภายนอก
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ประกอบด้วยผลประโยชน์ด้านวัตถุ ด้านสังคม ด้านจิตใจ และส่วนบุคคล ทั้งผลประโยชน์ทางตรงและทางอ้อม
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล (Evaluation) การประเมินผลการพัฒนา เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นได้ทันที

โครงการวิจัยนี้เป็นการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในแง่มุมของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยนำเทคนิควิธีการของการประเมินชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal : PRA) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) มาเป็นเครื่องมือในการศึกษาอย่างผสมผสานกัน โดยทั้ง 2 เทคนิควิธีการนี้มีแนวคิด และหลักการที่ร่วมกัน คือ เป็นการศึกษาชุมชนในลักษณะที่เป็นกระบวนการทำงานร่วมกับชุมชน คือ เปิดโอกาสให้แกนนำชุมชน และสมาชิกชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษา วิเคราะห์ และประเมินสถานการณ์ชุมชน และทรัพยากรท้องถิ่นร่วมกับคณะผู้วิจัย โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการวิเคราะห์ และประเมินสถานการณ์ปัญหา เพื่อนำไปสู่การเสริมสร้างความตระหนักให้กับคนในชุมชนในการค้นหาวิธีการแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความเชื่อพื้นฐานในการเก็บข้อมูล และทำงานร่วมกับชุมชน ดังนี้

1. ชาวบ้านสามารถทำได้ – หมายความว่าชาวบ้านทุกระดับ ทุกเพศ ทุกวัย สามารถทำได้ หากเป็นเรื่องที่เขาสนใจ หรือเป็นเรื่องที่เป็นปัญหาของพวกเขา ดังนั้นเขาจึงมีโอกาสดูแล ศึกษา วิเคราะห์ ตัดสินใจ และหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหาเพื่อประโยชน์ของชุมชนของเขาเอง
2. บทบาทของผู้วิจัยหรือนักพัฒนาซึ่งเป็นคนภายนอกที่ทำงานกับชุมชน – คือการให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารเท่าที่จำเป็น เพียงเพื่อกระตุ้นให้เกิดความสนใจ เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ และยกระดับความสามารถของชุมชนในการวิเคราะห์ตัดสินใจเท่านั้น
3. ผู้วิจัยหรือนักพัฒนาซึ่งเป็นคนภายนอกที่ทำงานกับชุมชนควรเคารพความรู้เฉพาะด้านและความเชื่อของชุมชน – ควรเสริมข้อคิดหรือเทคนิคทางวิชาการเท่าที่จำเป็นเท่านั้น ซึ่งจะช่วยสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกัน เกิดการนั่งฟังอย่างสงบ เรียนรู้โดยไม่ขัดจังหวะ ไม่แย้ง หรือตั้งคำถามแบบลองเชิง และไม่รับค่านสรุปผล

2.2 งานวิจัยที่ผ่านมา และประเด็นการวิจัยที่จำเป็นต้องทำต่อไปในโครงการวิจัยนี้

งานวิจัยที่ผ่านมา ซึ่งเกี่ยวข้องกับโครงการวิจัยนี้

กนิษฐา และคณะ (2544) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศักยภาพของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง จังหวัดพิษณุโลก และเพชรบูรณ์” เพื่อศึกษาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวภายในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับศักยภาพของอุทยานฯ ในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และเพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง โดยการใช้แบบสำรวจ และแบบสอบถามในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวในเดือนพฤศจิกายน 2543 จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2544 พบว่า “ทุ่งโนนสน” เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพของทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงนิเวศค่อนข้างสูง ($EP = 3.4253$) ในขณะที่เดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่คาดว่าจะเกิดผลกระทบอย่างสูงด้วย ($IP = 4.2750$) ส่วนจุดท่องเที่ยวอื่นๆ เป็นจุดท่องเที่ยวที่มีศักยภาพของทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงนิเวศปานกลาง (ตารางที่ 1) ซึ่งเมื่อวิเคราะห์หาค่าสหสัมพันธ์ระหว่างศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว (EP) และระดับผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่คาดว่าจะเกิดขึ้นของแหล่งท่องเที่ยว (IP) พบว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($r = 0.601$, $p \leq 0.05$) ซึ่งแสดงว่าแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศสูง ก็มีแนวโน้มว่าจะมีผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่อาจเกิดขึ้นเมื่อมีการใช้พื้นที่สูงตามไปด้วย

การศึกษาข้อมูลพื้นฐานของนักท่องเที่ยว และลักษณะการท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง มีข้อมูลโดยสรุปคือ อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงมีนักท่องเที่ยวหญิงมากกว่านักท่องเที่ยวชายเล็กน้อย (ชาย/หญิง มีสัดส่วนโดยประมาณ 5/6) นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วงวัยรุ่นจนถึงวัยกลางคน (20-39 ปี) มากถึง 90.2% ส่วนใหญ่มีสถานภาพโสด (79.1%) และมีการศึกษาในระดับปริญญา (80.7%) ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเป็นพนักงานบริษัทเอกชน และรับราชการ (62.3%) ซึ่งมีรายได้ต่อเดือนค่อนข้างสูง โดยผู้มีรายได้สูงกว่า 10,000 บาทมากถึง 65.1% นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ (38.9%) เดินทางมาจากกรุงเทพฯ โดยใช้รถยนต์ส่วนตัว (52.8%) ประเภทกลุ่มท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเพื่อน (78.1%) ซึ่งมีสมาชิกในกลุ่มตั้งแต่ 3-20 คน (86.6%) ส่วนใหญ่ใช้ระยะเวลามาเยือน 1-3 วัน (90.1%) และพักค้างโดยการกางเต็นท์ (77.6%) นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ (79.8%) มาเยือนอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงเป็นครั้งแรก โดยมีเหตุผลหลักคือ เพื่อชื่นชมความงามของสภาพภูมิทัศน์ ต้องการสัมผัสธรรมชาติ และต้องการเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ ตามลำดับ แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นเป้าหมายในการมาเยือนของนักท่องเที่ยวมากที่สุดคือ ทุ่งแสลงหลวง ทุ่งนางพญา แก่งวังน้ำเย็น และทุ่งโนนสน ตามลำดับ ส่วนแหล่งข้อมูลข่าวสารที่นักท่องเที่ยวใช้ประกอบการตัดสินใจมาเยือนมากที่สุดคือเพื่อน วารสารหรือนิตยสารท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ตามลำดับ ส่วนการศึกษาค้นคว้าความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับศักยภาพของอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่านักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความเห็นว่าอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง มีศักยภาพต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยเหตุผลหลักคือ มีความสะอาด และเป็นระเบียบ มีความสวยงามของทิวทัศน์และสภาพธรรมชาติ และความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ (มีค่า $\bar{X} = 4.0802$, 3.9915 และ 3.8435 ตามลำดับ (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 1 ระดับศักยภาพและผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง

แหล่งท่องเที่ยว	ประเภท	ลักษณะเด่น	กิจกรรมการท่องเที่ยวที่ปรากฏ	สิ่งอำนวยความสะดวกที่ปรากฏ	ระดับศักยภาพ				ระดับผลกระทบ	
					สภาพพื้นที่	การจัดการ	กิจกรรม	ชุมชน		รวม
1. น้ำตกแก่งโสภา	น้ำตก, แก่ง, หน้าผา, ธรรมชาติ	เป็นแก่งขนาดใหญ่ มีน้ำตกหลายชั้น มีน้ำไหลตลอดปี เป็นหินทรายที่มีสภาพทางธรณีสัณฐานโดดเด่น	ปิกนิก, เที่ยวชมน้ำตก, เล่นน้ำตก, ชมวิวทิวทัศน์, ดูนก, ถ่ายภาพ, พักผ่อนในบรรยากาศที่สวยงาม	ทางเดินเท้าเสริมผิวทาง, ม้านั่ง, ชุมนวด, ห้องขยะ, ห้องสุขา, ป้ายสื่อความหมาย, ป้ายบอกทาง, ร้านอาหาร, ศาลาเอนกประสงค์	3.1000	2.7200	3.6200	1.7500	2.9220	2.7250
2. บริเวณที่ทำการอุทยานฯ	ป่าไม้	เป็นที่ตั้งของทำการอุทยานฯ รอบบริเวณเป็นป่าดิบแล้ง มีต้นไม้ขนาดใหญ่มีความร่มรื่น ไม้เป็นสถานที่ศึกษาพรรณไม้ และกิจกรรมค่ายพักแรม	ชมทิวทัศน์, เดินศึกษาธรรมชาติ, เดินป่าระยะไกล, ดูนก, ถ่ายภาพ, กางเต็นท์, ตั้งค่ายพักแรม, พักผ่อนในบรรยากาศที่สวยงาม	ทางเดินเท้าเสริมผิวทาง, ทางเดินเท้าธรรมชาติ, ม้านั่ง, พื้นที่กางเต็นท์, ห้องขยะ, ไฟส่องสว่าง, ห้องสุขา, ป้ายสื่อความหมาย, ป้ายบอกทาง	2.8500	3.0300	3.0500	1.3000	2.8168	1.8000
3. บริเวณศูนย์บริการนักท่องเที่ยว	ทุ่งหญ้า	เป็นที่ตั้งของศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ซึ่งคั่นหน้ามองเห็นทิวทัศน์ของทุ่งหญ้าสุดสายตา รอบบริเวณปลูกไม้ดอกสวยงาม และปลูกต้นสนสองใบ	ชมทิวทัศน์, ถ่ายภาพ, ศึกษาท้องฟ้า/ดาราศาสตร์	ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว, ทางเดินเท้าเสริมผิวทาง, ทางเดินเท้าธรรมชาติ, ห้องขยะ, ไฟส่องสว่าง, ห้องสุขา, ป้ายสื่อความหมาย, ป้ายบอกทาง	2.7900	3.3500	3.0900	1.8700	2.9448	1.3500
4. บริเวณบ้านพักรับรองและอาคารพักแรม (สาขาหนองแม่นา)	ทุ่งหญ้า, ป่าทุ่ง	บริเวณบ้านพักมองเห็นทุ่งหญ้าของทุ่งแสลงหลวงในมุมมองที่กว้างไกลสุดสายตา	ชมทิวทัศน์, ดูนก, ถ่ายภาพ, ศึกษาท้องฟ้า, พักผ่อนในบรรยากาศที่สวยงาม	บ้านพัก, อาคารพักแรม, ทางเดินเท้าธรรมชาติ, ห้องขยะ, ป้ายบอกทาง	3.5600	2.7500	3.7800	1.0000	3.1168	1.4750

ตารางที่ 1 (ต่อ)

แหล่งท่องเที่ยว	ประเภท	ลักษณะเด่น	กิจกรรมการท่องเที่ยวที่ปรากฏ	สิ่งอำนวยความสะดวกที่ปรากฏ	ระดับศักยภาพ				ระดับผลกระทบ	
					สภาพพื้นที่	การจัดการ	กิจกรรม	ชุมชน		รวม
5. บริเวณจุดกางเต็นท์พักแรม (สาขาหนองแม่นา)	ป่าไม้	เป็นลานกว้างพื้นที่ราบ ล้อมรอบด้วยป่าเต็งรัง มีความร่มรื่น มีเสียงนกกรอบบริเวณ	ปิกนิก, ชมวิวทิวทัศน์, ดูนก, ดูผีเสื้อ, กางเต็นท์พักแรม, พักผ่อนในบรรยากาศที่สงบ	พื้นที่กางเต็นท์, ทางเดินเท้าธรรมชาติ, ตู้คอนกรีต, ถังขยะ, ห้องสุขา, ห้องอาบน้ำ, ป้ายสื่อความหมาย, ป้ายบอกทาง	2.8100	2.5800	3.1200	1.5000	2.6643	2.5500
6. ทุ่งนางพญา	ทุ่งหญ้า, ป่าไม้, เนินเขา	เป็นทุ่งหญ้าสลับกับป่าสน มีสภาพทิวทัศน์สวยงาม ต้นสนมีขนาดสูงใหญ่และสวยงามโดดเด่น มีสภาพอากาศเย็นสบายตลอดปี	ปิกนิก, ชมทิวทัศน์, ดูนก, ถ่ายภาพ, จักรยานเสือภูเขา, ขับรถยนต์ตามเส้นทางธรรมชาติ, ศึกษาห้องฟ้า, พักผ่อนในบรรยากาศที่สงบ	ทางเดินเท้าธรรมชาติ, ป้ายสื่อความหมาย, ป้ายบอกทาง	3.6100	2.4200	4.7100	3.5000	3.3182	3.5000
7. ทุ่งโนนสน	ทุ่งหญ้า, ป่าไม้, ทุ่งดอกไม้, ภูเขา	ในช่วงเดือน ต.ค.-ธ.ค. เป็นช่วงที่ดอกไม้บาน ทุ่งโนนสนจะกลายเป็นทุ่งดอกไม้ขนาดใหญ่ (เช่นดอกกุหลาบ, กระดุมเงิน ฯลฯ) ล้อมรอบด้วยป่าสน มีอากาศค่อนข้างหนาวเย็น	ชมทิวทัศน์, เดินป่าระยะไกล, ปีนเขา, ดูนก, ศึกษาพรรณไม้, ถ่ายภาพ, ศึกษาห้องฟ้า, พักผ่อนในบรรยากาศที่สงบ	ทางเดินเท้าธรรมชาติ, พื้นที่กางเต็นท์, ระบบกำจัดขยะ	3.7100	2.3300	4.7200	4.6200	3.4253	4.2750
8. แก่งวังน้ำเย็น	แก่ง, ป่าไม้, ธรรมชาติฐาน	เป็นแก่งหินทราย สามารถเล่นน้ำได้ (แต่น้ำน้อยในฤดูแล้ง และน้ำไหลเร็วในฤดูฝน) สภาพเส้นทางก่อนถึงแก่งเป็นป่าดิบแล้ง และป่าเบญจพรรณ	ปิกนิก, ชมทิวทัศน์, ดูนก, ถ่ายภาพ, จักรยานเสือภูเขา, กางเต็นท์พักแรม, พักผ่อนในบรรยากาศที่สงบ	ทางเดินเท้าธรรมชาติ, ม้านั่ง, พื้นที่กางเต็นท์, ถังขยะ, ห้องสุขา, ห้องอาบน้ำ, ป้ายสื่อความหมาย, ป้ายบอกทาง	3.1700	2.3600	3.1200	2.3700	2.8344	3.1250

ตารางที่ 2 ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับศักยภาพของอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ข้อ	ข้อบ่งชี้ศักยภาพ	N	ระดับศักยภาพ, % (n)					x	SD
			ดีมาก (5)	ดี (4)	ปานกลาง (3)	พอใช้ (2)	ไม่ดี (1)		
	1. องค์ประกอบด้านพื้นที่								
1.1	โอกาสที่จะได้พบเห็นสัตว์ป่า	234	1.3 (3)	19.7 (46)	25.2 (59)	26.5 (62)	27.4 (64)	2.4103	1.1244
1.2	สภาพความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ	230	17.0 (39)	57.4 (132)	18.7 (43)	7.0 (16)	0 (0)	3.8435	0.7829
1.3	ความสวยงามของทิวทัศน์ สภาพธรรมชาติและลักษณะภูมิประเทศ	234	23.5 (55)	56.0 (131)	16.7 (39)	3.8 (9)	0 (0)	3.9915	0.7469
1.4	ลักษณะโดดเด่นที่น่าสนใจของธรรมชาติ เช่น ถ้าเกาะ แก่ง ทุ่งหญ้า ฯลฯ	233	18.0 (42)	46.8 (109)	30.5 (71)	4.3 (10)	0.4 (1)	3.7769	0.8051
1.5	ลักษณะเด่นทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่ธรรมชาติ	233	6.0 (14)	37.3 (87)	41.6 (97)	13.3 (31)	1.7 (4)	3.3262	0.8438
1.6	ความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงพื้นที่	231	14.7 (34)	35.1 (81)	27.3 (63)	18.2 (42)	4.8 (11)	3.3680	1.0869
	2. องค์ประกอบด้านการจัดการของอุทยานฯ								
2.1	การบริการที่เอื้ออำนวยความสะดวกในการประกอบกิจกรรมต่างๆ เช่น ที่พัก ห้องสุขา ฯลฯ	237	17.3 (41)	43.9 (104)	19.8 (47)	10.1 (24)	8.9 (21)	3.5064	1.1557
2.2	การบังคับใช้กฎระเบียบของอุทยานฯ	235	14.9 (35)	55.7 (131)	20.4 (48)	8.9 (21)	0 (0)	3.7660	0.8115
2.3	การรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบของแหล่งท่องเที่ยว	237	27.4 (65)	56.1 (133)	13.9 (33)	2.1 (5)	0.4 (1)	4.0802	0.7291

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ข้อ	ข้อบ่งชี้ศักยภาพ	N	ระดับศักยภาพ, % (n)					X	SD
			ดีมาก (5)	ดี (4)	ปานกลาง (3)	พอใช้ (2)	ไม่ดี (1)		
2.4	คุณภาพและความน่าสนใจของสื่อที่ให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ								
	- เอกสารเผยแพร่/สิ่งตีพิมพ์	235	5.1 (12)	43.4 (102)	34.5 (81)	12.3 (29)	4.7 (11)	3.3192	0.9223
	- ป้ายสื่อความหมาย	234	3.8 (9)	39.7 (93)	37.6 (88)	13.7 (32)	5.1 (12)	3.2351	0.9173
	- นิทรรศการ/ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว	234	7.3 (17)	41.9 (98)	34.2 (80)	14.1 (33)	2.6 (6)	3.3718	0.9045
2.5	การให้บริการข้อมูลของเจ้าหน้าที่	234	20.9 (49)	40.2 (94)	26.5 (62)	11.5 (27)	0.9 (2)	3.6881	0.9588
2.6	การป้องกันและดูแลทรัพยากร	232	15.1 (35)	59.1 (137)	19.4 (45)	5.6 (13)	0.9 (2)	3.8190	0.7851
2.7	การดูแลรักษาความปลอดภัย	235	14.0 (33)	49.4 (116)	27.2 (64)	7.7 (18)	1.7 (4)	3.6639	0.8732
3.	องค์ประกอบด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว								
3.1	ความโดดเด่นและสภาพของพื้นที่ที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษารวมชาติ	233	16.3 (38)	49.4 (115)	30.0 (70)	3.9 (9)	0.4 (1)	3.7726	0.7794
3.2	ความหลากหลายของกิจกรรมนันทนาการที่มีโอกาสเลือกกระทำได้ในอุทยานฯ	232	9.1 (21)	37.9 (88)	37.9 (88)	14.7 (34)	0.4 (1)	3.4052	0.8626
3.3	ความเหมาะสมของพื้นที่ที่เอื้ออำนวยต่อการประกอบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	232	16.8 (39)	48.7 (113)	25.0 (58)	8.6 (20)	0.9 (2)	3.7199	0.8748

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ข้อ	ข้อบ่งชี้ศักยภาพ	N	ระดับศักยภาพ, % (n)					x	SD	
			ดีมาก (5)	ดี (4)	ปานกลาง (3)	พอใช้ (2)	ไม่ดี (1)			
4. องค์ประกอบด้านชุมชน										
4.1	การบริการของชาวบ้านท้องถิ่นที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการเดินทาง เช่น ลูกหาบ และรถรับส่งเป็นต้น	201	20.9 (42)	29.4 (59)	28.9 (58)	14.9 (30)	6.0 (12)	3.4428	1.1523	
4.2	การบริการของชาวบ้านท้องถิ่นในการเป็นมัคคุเทศก์หรือเป็นผู้นำทางในการศึกษารมชาติ	198	15.2 (30)	31.8 (63)	31.3 (62)	17.7 (35)	4.0 (8)	3.3637	1.0658	

จากการศึกษาชุมชนท้องถิ่น โดยใช้แบบสอบถามทำการสุ่มตัวอย่างชาวบ้านท้องถิ่นซึ่งรับจ้างเป็นลูกหาบจำนวน 24 คน (ภาพที่ 1 และ 2) ได้ข้อมูลพื้นฐาน และทราบความต้องการของชุมชนท้องถิ่นต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังแสดงในตารางที่ 3 และตารางที่ 4

การศึกษาศักยภาพของชาวบ้านท้องถิ่นบริเวณอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง ต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่าชาวบ้านท้องถิ่นที่ประกอบอาชีพเสริมเป็นลูกหาบ คิดว่าตนเองมีความสามารถในการดูแลความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยวได้ดีที่สุด ($\bar{X} = 4.1305$) รองลงไปคือมีความสามารถในการจัดการเรื่องที่พัก มีความสามารถในการก่อไฟหุงต้ม และประกอบอาหารท้องถิ่น และมีความสามารถในการดูแลรักษาความสะอาดกำจัดสิ่งปฏิกูล ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากัน ($\bar{X} = 4.0870$) ส่วนความสามารถที่เกี่ยวกับการให้ความรู้ และนำชมธรรมชาติอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง คือ ความสามารถในการบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับธรรมชาติและสัตว์ป่า ($\bar{X} = 3.2084$) ความสามารถในการนำดูนก ($\bar{X} = 2.8750$) ความสามารถในการนำเดินป่า ($\bar{X} = 3.6250$) และความสามารถที่รู้จักพืชสมุนไพร และพืชที่กินได้ ($\bar{X} = 3.2500$) (ตารางที่ 5)

การวิเคราะห์ปัญหาที่พบ จากงานวิจัยที่ผ่านมา

จากการศึกษาศักยภาพของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงของกนิษฐา และคณะ (2544) ทำให้มองเห็นภาพกว้างว่าอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงมีศักยภาพของพื้นที่ในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศค่อนข้างสูง นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ได้รับความพึงพอใจจากการชมทัศนียภาพ และวิวทิวทัศน์ที่สวยงาม และรับรู้ได้ถึงความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศของอุทยานฯ แต่หากพิจารณาถึงองค์ประกอบด้านต่างๆ ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ องค์ประกอบด้านพื้นที่ องค์ประกอบด้านการจัดการ องค์ประกอบด้านกิจกรรม และองค์ประกอบด้านชุมชน พบว่ายังไม่มีคุณสมบัติครบถ้วน โดยเฉพาะองค์ประกอบด้านชุมชน ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่เข้ามามีส่วนร่วมโดยการใช้แรงงานเป็นลูกหาบ และส่วนน้อยที่มีรถยนต์รับจ้างไว้บริการนักท่องเที่ยวเท่านั้น

นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเยือนอุทยานฯ ส่วนใหญ่ จะเดินทางมาโดยรถยนต์ส่วนตัว ประกอบกับความสะดวกในการเข้าถึงจุดท่องเที่ยวต่างๆ ภายในอุทยานฯ ทำให้นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่นิยมเดินทางท่องเที่ยวด้วยตนเอง ยกเว้นเฉพาะจุดท่องเที่ยว “ทุ่งโนนสน” เท่านั้นที่นักท่องเที่ยวจำเป็นต้องพึ่งพาแรงงานจากลูกหาบ และอาศัยบริการรถยนต์รับ-ส่ง ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงผลประโยชน์ที่นักท่องเที่ยว และชาวบ้านท้องถิ่นมีต่อกัน จะเห็นว่าชาวบ้านท้องถิ่นสามารถมีรายได้เสริมจากการให้บริการนักท่องเที่ยวขึ้นทุ่งโนนสนได้เพียงจุดเดียว และเป็นไปในช่วงระยะเวลาสั้นที่เป็นฤดูกาลท่องเที่ยวเพียง 2 เดือนเท่านั้น จึงมีคำถามเกิดขึ้นว่า แล้วระยะเวลาที่เหลืออีกเป็นเวลานานซึ่งไม่ใช่ฤดูกาลท่องเที่ยว ชาวบ้านท้องถิ่นจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวภายในอุทยานฯ ได้อย่างไร ?

ภาพที่ 1 ถูกหามกำลังจัดการสัมภาระของนักท่องเที่ยวที่ต้องการขึ้นทุ่งโนนสน ในภาพจะเห็นรถยนต์กระบะรับจ้างเหมาของชาวบ้าน รอบริการนักท่องเที่ยวไปส่งที่หลักกิโลเมตรที่ 16

ภาพที่ 2 น้ำหนักของสัมภาระที่ถูกหามแต่ละคนแบกกำหนดไว้ไม่เกิน 25 กิโลกรัม (กำหนดโดยอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง)

ตารางที่ 3 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนท้องถิ่นบริเวณอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง

ข้อมูลทั่วไป		ชาวบ้านท้องถิ่น	
ข้อมูล (N)	รายละเอียดการจำแนก	จำนวน	%
1. เพศ (N=24)	ชาย	24	100
	หญิง	0	0
2. อายุ (N=24)	ต่ำกว่า 19 ปี	0	0
	20-29 ปี	3	12.5
	30-39 ปี	11	45.8
	40-49 ปี	8	33.3
	50 ปีขึ้นไป	2	8.3
3. สถานภาพสมรส (N=24)	โสด	4	16.7
	แต่งงาน	19	79.2
	หย่าร้าง	1	4.2
4. การศึกษา (N=22)	ไม่ได้เรียน	1	4.5
	ประถมศึกษา	17	77.3
	มัธยมศึกษา	4	18.2
5. อาชีพหลัก (N=24)	เกษตรกร	21	87.5
	อื่นๆ	3	12.5
6. อาชีพเสริม (ระบุ)	เป็นลูกหาบ (23 คน) , ขับรถขนสัตว์รับจ้างนำเที่ยว (1 คน)		
7. รายได้จากอาชีพหลัก ต่อเดือน (N=24)	ไม่มีรายได้ประจำ	1	4.2
	ต่ำกว่า 2,000 บาท	8	33.3
	2,001-4,000 บาท	13	54.2
	4,001-6,000 บาท	1	4.2
	สูงกว่า 6,000 บาท	1	4.2
8. รายได้จากอาชีพ เสริม ต่อเดือน (N=23)	ต่ำกว่า 2,000 บาท	12	52.2
	2,001-4,000 บาท	11	47.8
	สูงกว่า 4,000 บาท	0	0
9. ระยะเวลาในการ ประกอบอาชีพ ลูกหาบ (N=23)	น้อยกว่า 1 ปี	6	26.1
	1-3 ปี	6	26.1
	3-5 ปี	8	34.8
	5 ปีขึ้นไป	3	13.0

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ข้อมูลทั่วไป		ชาวบ้านท้องถิ่น	
ข้อมูล (N)	รายละเอียดการจำแนก	จำนวน	%
10. รายได้จากการรับจ้าง เป็นลูกหาบ (เฉพาะ ในช่วงที่อุทยานฯเปิด ทุ่งโนนสน) (N=22)	ต่ำกว่า 2,000 บาท	11	50.0
	2,001-4,000 บาท	11	50.0

ตารางที่ 4 ความต้องการของชุมชนท้องถิ่นต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

คำถาม (N)	จำนวน (n)	ร้อยละ	
1. ท่านเคยได้รับข้อมูล ข่าวสาร และความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือไม่ (N=24)			
-เคย	23	95.8	
-ไม่เคย	1	4.2	
2. กรณีที่เคยได้รับ ท่านได้รับจากแหล่งใด (N=23)			
-วิทยุ	2	8.3	
-โทรทัศน์	4	16.7	
-หนังสือพิมพ์/นิตยสาร	2	8.3	
-เจ้าหน้าที่อุทยานฯ/เจ้าหน้าที่รัฐ	10	41.7	
-กลุ่ม/ชมรมการท่องเที่ยว	5	20.8	
3. ท่านคิดว่าเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือไม่			
-เข้าใจ	18	75.0	
-ไม่เข้าใจ	6	25.0	
คำถาม (N)	ใช่,n(%)	ไม่ใช่,n(%)	ไม่ทราบ,n(%)
4. ท่านคิดว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีลักษณะเป็นอย่างไร (N=24)			
4.1 เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับธรรมชาติ	20 (83.3)	1 (4.2)	3 (12.5)
4.2 สร้างผลกระทบน้อยที่สุด เปลี่ยนแปลงสภาพธรรมชาติน้อยที่สุด	18 (75.0)	1 (4.2)	5 (20.8)
4.3 เป็นกิจกรรมที่ให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ ชื่นชมธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น	17 (70.8)	4 (16.7)	3 (12.5)
4.4 ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริการนักท่องเที่ยว	17 (70.8)	1 (4.2)	6 (25.0)
4.5 ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และดูแลทรัพยากรธรรมชาติ	17 (70.8)	1 (4.2)	6 (25.0)
4.6 กระจายรายได้สู่ชุมชน	19 (79.2)	1 (4.2)	4 (16.7)
4.7 คำนึงประโยชน์สู่ธรรมชาติ เพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงสภาพดั้งเดิมตลอดไป	18 (75.0)	1 (4.2)	5 (20.8)
5. ท่านคิดว่าปัจจุบันการท่องเที่ยวที่อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือไม่ (N=24)	จำนวน (n)	ร้อยละ	
	-เป็น	21	95.5
-ไม่เป็น	1	4.5	

ตารางที่ 4 (ต่อ)

คำถาม (N)	จำนวน (n)	ร้อยละ			
6. ท่านต้องการให้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนของท่านหรือไม่ (N=24) -ต้องการ -ไม่ต้องการ	24 0	100.0 0			
7. หากมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ท่านสนใจที่จะเข้าร่วมด้วยหรือไม่ (N=24) -สนใจ -ไม่สนใจ	24 0	100.0 0			
คำถาม (N)	ลำดับที่, n(%)				
	1	2	3	4	5
8. หากท่านสนใจ ท่านคิดว่าจะเข้าร่วมในกิจกรรมใดบ้าง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ และระบุความสนใจเรียงตามลำดับ) (N=24) -ขายอาหารและเครื่องดื่ม -ขายของที่ระลึก -ลูกหาบ -บริการรับจ้าง -มัคคุเทศก์นำท่องเที่ยวและศึกษารวมชาติ/คุณก -บริการเช่าอุปกรณ์ เช่น เต็นท์ เครื่องนอน หรือจักรยาน	4 2 9 - 2 2	3 - 1 1 5 -	- 1 6 1 - -	- - - 1 - 4	- 1 - - 1 -
9. ท่านต้องการจะประกอบอาชีพเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นอาชีพหรือไม่ (N=24) -ไม่ต้องการ -เป็นอาชีพหลัก -เป็นอาชีพเสริม	จำนวน (n)		ร้อยละ		
	2		8.7		
	4		17.4		
17		73.9			
10. ท่านเคยได้รับการฝึกอบรมในเรื่องเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือไม่ (N=24) -เคย -ไม่เคย	16 8		66.7 33.3		

ตารางที่ 4 (ต่อ)

คำถาม (N)	จำนวน (n)	ร้อยละ	
11. ในข้อ 9 หากไม่เคย ท่านต้องการได้รับการฝึกอบรมในเรื่องเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือไม่ (N=20) -ต้องการ -ไม่ต้องการ	17 3	85.0 15.0	
12. หากมีการฝึกอบรมหรือส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศท่านคิดว่าต้องการความช่วยเหลือในด้านใดบ้าง (N=24) -ความรู้ในการนำเที่ยว -ความรู้ด้านการอนุรักษ์ -ความรู้ด้านการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว -ความรู้ด้านภาษาอังกฤษ -เงินทุนสนับสนุน	18 15 14 6 9	75.0 62.5 58.3 25.0 37.5	
13. ท่านคิดว่าลักษณะการท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงปัจจุบันเป็นอย่างไร (N=24) 13.1 จำนวนนักท่องเที่ยวมากเกินไปในช่วงฤดูการท่องเที่ยว 13.2 นักท่องเที่ยวยังคงเก็บกล้วยไม้หรือพืชพรรณธรรมชาติ 13.3 แหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมลงกว่าเดิม 13.4 นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ไม่ให้ความร่วมมือในการรักษาแหล่งท่องเที่ยว 13.5 ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างยุติธรรม 13.6 ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลและจัดการแหล่งท่องเที่ยว 13.7 เจ้าหน้าที่ป่าไม้หมั่นดูแลจัดการให้นักท่องเที่ยวปฏิบัติตามกฎ 13.8 อุทยานฯมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแก่นักท่องเที่ยวเป็นอย่างดี 13.9 อุทยานฯมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมเป็นอย่างดี	ใช่, n (%)	ไม่ใช่, n (%)	ไม่ออกความเห็น, n (%)
	5 (20.8)	12 (50.0)	7 (29.2)
	5 (20.8)	12 (50.0)	7 (29.2)
	4 (16.7)	12 (50.0)	8 (33.3)
	10(41.7)	9 (37.5)	5 (20.8)
	16(66.7)	3 (12.5)	5 (20.8)
	15(62.5)	3 (12.5)	6 (25.0)
	19(79.2)	1 (4.2)	4 (16.7)
	18(75.0)	0 (0)	6 (25.0)
	16(66.7)	1 (4.2)	7 (29.2)

ตารางที่ 5 ศักยภาพของชาวบ้านท้องถิ่นบริเวณอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงที่มีอาชีพเสริมเป็นลูกหาบต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ข้อ	ข้อบ่งชี้ศักยภาพ	N	ระดับศักยภาพ, % (n)					x	SD
			ดีมาก (5)	ดี (4)	ปานกลาง (3)	ไม่ค่อยได้ (2)	ไม่ได้เลย (1)		
1	ท่านสามารถนำทางนักท่องเที่ยวเดินป่าได้	24	12.5 (3)	41.7 (10)	41.7 (10)	4.2 (1)	0 (0)	3.6250	0.7696
2	ท่านสามารถนำชมและบอกเล่าเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติ สัตว์ป่า และพรรณไม้แก่นักท่องเที่ยวได้	24	8.3 (2)	20.8 (5)	54.2 (13)	16.7 (4)	0 (0)	3.2084	0.8329
3	ท่านสามารถนำนักท่องเที่ยวดูนกได้	24	4.2 (1)	16.7 (4)	50.0 (12)	20.8 (5)	8.3 (2)	2.8750	0.9469
4	ท่านสามารถให้บริการและจัดการดูแลเรื่องที่พัก ทางเดินที่และอำนวยความสะดวกต่างแก่นักท่องเที่ยวได้	23	26.1 (6)	56.5 (13)	17.4 (4)	0 (0)	0 (0)	4.0870	0.6683
5	ท่านรู้จักพืชสมุนไพรหรือพืชในป่าที่สามารถนำมากินได้	24	4.2 (1)	29.2 (7)	54.2 (13)	12.5 (3)	0 (0)	3.2500	0.7372
6	ท่านสามารถใช้ไฟหุงต้ม และสามารถประกอบอาหาร ท้องถิ่นให้นักท่องเที่ยวรับประทานได้	24	20.8 (5)	66.7 (16)	12.5 (3)	0 (0)	0 (0)	4.0834	0.5835
7	ท่านรู้จักวิธีปฐมพยาบาลเบื้องต้น	24	8.3 (2)	45.8 (11)	37.5 (9)	4.2 (1)	4.2 (1)	3.5000	0.8846
8	ท่านดูแลเรื่องความสะดวก การกำจัดขยะหรือสิ่งปฏิกูล	23	21.7 (5)	65.2 (15)	13.0 (3)	0 (0)	0 (0)	4.0870	0.5964
9	ท่านสามารถดูแลในเรื่องความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยวได้	23	21.7 (5)	69.6 (16)	8.7 (2)	0 (0)	0 (0)	4.1305	0.5480
10	ท่านสามารถพูดจาสื่อสารกับนักท่องเที่ยวต่างชาติได้	24	0 (0)	0 (0)	4.2 (1)	12.5 (3)	83.3 (20)	1.2084	0.5089
11	ท่านสามารถทำให้นักท่องเที่ยวมาใช้บริการของท่านได้อย่างสม่ำเสมอ	22	18.2 (4)	45.5 (10)	27.3 (6)	0 (0)	9.1 (2)	3.6364	1.0930

การศึกษาชุมชนท้องถิ่นโดยใช้ลูกหาบ จำนวน 23 คน และคนขับรถยนต์กระบะเหมารับจ้าง 1 คน เป็นตัวแทนในการเก็บข้อมูล ทำให้ทราบข้อมูลพื้นฐานว่าชาวบ้านที่รับจ้างเป็นลูกหาบเป็นเพศชายทั้งหมด ส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับประถมศึกษา และประกอบอาชีพหลักเป็นเกษตรกร ซึ่งส่วนใหญ่มีรายได้หลักต่อเดือนไม่เกิน 4,000 บาท รายได้ก่อนจ้างดำเนิน ทำให้ชาวบ้านคันรนที่จะมีอาชีพเสริม ซึ่งจากการสัมภาษณ์ลูกหาบโดยตรง ทำให้ทราบข้อมูลเพิ่มเติมว่า ชาวบ้านหวังมีรายได้เสริมอย่างเท่าที่จะทำได้ในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวนี้ ซึ่งจะมีรายได้เสริมจากการเป็นลูกหาบเฉลี่ยประมาณเดือนละ 3,000 บาท ซึ่งทางอุทยานฯ ได้กำหนดค่าแรงไว้ 300 บาท / วัน / คน ดังนั้นการเดินทางขึ้นทุ่งโนนสนซึ่งใช้เวลาไป-กลับ 3 วัน ชาวบ้านจะได้ค่าแรง 900 บาทต่อการเดินทางขึ้นทุ่งโนนสน 1 ครั้ง เมื่อรวมกับค่าทริปที่อาจจะได้จากนักท่องเที่ยว ชาวบ้านจะได้รายได้ไม่ต่ำกว่า 1,000 บาท ต่อครั้ง แต่เนื่องจากอุทยานฯ มีการขึ้นทะเบียนลูกหาบและเป็นฝ่ายดำเนินการจัดคิวให้ ประกอบกับมีผู้มาสมัครเป็นลูกหาบเป็นจำนวนมาก ทำให้ลูกหาบคนหนึ่งจะขึ้นทุ่งโนนสนได้ประมาณอาทิตย์ละ 1 ครั้ง โดยเดือนหนึ่งจะขึ้นทุ่งโนนสนได้ประมาณ 2-4 ครั้งเท่านั้น ทำให้มีรายได้เสริมอย่างสูงสุดไม่เกิน 4,000 บาทต่อเดือน นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นว่าผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมมิได้กระจายไปยังชาวบ้านทุกกลุ่ม เช่น กลุ่มแม่บ้าน หรือเพศหญิง มิได้เข้ามามีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวนี้เลย

คำตอบของลูกหาบในแบบสอบถามต่อความต้องการของชุมชนท้องถิ่นต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มิใช่เพื่อต้องการคำตอบที่ถูกต้องว่าชาวบ้านท้องถิ่นเข้าใจถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจริงๆ หรือไม่? แต่เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความคิด และทัศนคติที่ชาวบ้านมีต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งก็มีจุดที่น่าสนใจ คือ มีชาวบ้านจำนวนไม่น้อยที่ไม่ทราบว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นอย่างไร? หรือมีลักษณะอย่างไร? และชาวบ้านที่ตอบว่าเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น เมื่อได้สัมภาษณ์ต่อไปอีกว่าเข้าใจอย่างไร? ส่วนใหญ่ก็ได้รับคำตอบในมุมมองของชาวบ้านว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวในแบบที่ช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติ และไม่ทำลายธรรมชาติ ซึ่งเป็นเพียงแง่มุมเดียวของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเท่านั้น นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่า ชาวบ้านมีความสนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวมากกว่าการเป็นลูกหาบแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีความต้องการที่จะเป็นมัคคุเทศก์นำเที่ยวได้ และเข้ามาขายสินค้า หรือของที่ระลึกภายในอุทยานฯ ได้

จากข้อมูลด้านศักยภาพของชาวบ้านท้องถิ่นที่รับจ้างเป็นลูกหาบ ได้ข้อมูลที่ชี้ให้เห็นว่าลูกหาบจะมีศักยภาพสูง และมั่นใจในความสามารถของตนเองในด้านการใช้แรงงานของตนเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว เช่น ความสามารถในการดูแลรักษาความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว ความสามารถในการดูแลรักษาความสะอาด กำจัดสิ่งปฏิกูล ความสามารถในการจัดการดูแลเรื่องที่พิกและกางเต็นท์ และความสามารถในการใช้ไฟหุงต้ม ประกอบอาหารท้องถิ่น แต่ในส่วนของความสามารถในการให้ความรู้ด้านธรรมชาติ เช่น การบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับธรรมชาติ พรรณไม้ สัตว์ป่า และการดูแลจะมีศักยภาพน้อยกว่าความสามารถที่ต้องใช้แรงงานโดยตรงลงไปบ้าง แต่ก็อยู่ในระดับปานกลางถึงค่อนข้างสูง ซึ่งอาจสะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านอาจยังไม่มั่นใจในศักยภาพที่ตนมีเท่าที่ควร อาจจะประเมินความสามารถของตนต่ำกว่าความเป็นจริง อีกทั้งยังไม่ได้รับการส่งเสริมให้เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้กับนักท่องเที่ยวที่ชัดเจนก็เป็นได้

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยของกนิษฐา และคณะ (2544) เป็นข้อมูลที่ได้โดยการใช้แบบสำรวจ และแบบสอบถาม ซึ่งเป็นวิธีการศึกษาชุมชนแต่เพียงคร่าวๆ เท่านั้น อีกทั้งเป็นการศึกษาชาวบ้านท้องถิ่นจากตัวแทนกลุ่ม คือ ลูกหาบและผู้ขับรถยนต์เหมารับจ้างแต่เพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น ข้อมูลนี้จึงมิใช่ข้อมูลสรุปของชาวบ้านท้องถิ่นทั้งหมด ซึ่งอาจสะท้อนให้เห็นปัญหาได้เพียงบางมุมเท่านั้น นอกจากนี้การวัดความรู้ความเข้าใจของชาวบ้านในเรื่องของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งมีรายละเอียดซับซ้อนพอสมควร โดยการใช้แบบสอบถาม จึงยังคงมีข้อจำกัดอยู่ ซึ่งอาจไม่ใช่ข้อมูลที่ถูกต้องทั้งหมด แต่ก็เพียงพอที่จะสะท้อนให้เห็นถึงความคิดและทัศนคติของชาวบ้านในบางมุมได้

ประเด็นการวิจัยที่จำเป็นต้องทำต่อไปในโครงการวิจัยนี้

การศึกษาศักยภาพของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง ของกนิษฐา และคณะ (2544) ทำให้ได้เห็นมุมมองทั้ง 2 ด้าน คือ ด้านปัญหา และข้อจำกัดที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนมีส่วนร่วม ซึ่งก็คือสถานที่จุดท่องเที่ยว และช่วงระยะเวลาของฤดูกาลท่องเที่ยว และในด้านการท่องเที่ยวที่สามารถพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้สมบูรณ์ขึ้นได้ ซึ่งก็คือศักยภาพของชาวบ้านท้องถิ่นเอง ดังนั้น โครงการวิจัยนี้จะเป็นการศึกษาวิจัยต่อเนื่องจากการศึกษาวิจัยดังกล่าว โดยดึงศักยภาพของชาวบ้านท้องถิ่นออกมาให้ชัดเจนขึ้น และจะทำการศึกษาชุมชนในแง่ของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยละเอียด ซึ่งวิธีการเพื่อให้ได้ข้อมูลจะต้องมีความถูกต้องลึกซึ้งกว่าการใช้แบบสอบถาม โดยการลงไปสัมผัสชุมชน และเรียนรู้ชุมชนโดยใช้วิธีการประเมินชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal : PRA) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Plan : PAR) เป็นเครื่องมือในการศึกษา โดยใช้ “ชุมชน” เป็นศูนย์กลางในการศึกษา และมองไปรอบๆ ถึงทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นว่าชุมชนสามารถที่จะทำอะไรได้บ้าง? ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในท้องถิ่น ซึ่งพื้นที่เป้าหมายของชุมชนมิใช่เฉพาะภายในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวงเท่านั้น แต่หมายรวมไปถึงทรัพยากรที่อยู่ใกล้เคียงบริเวณชุมชนซึ่งอยู่นอกอุทยานฯ ด้วย

โครงการวิจัยนี้ จะทำการศึกษาเพิ่มเติมในประเด็น ดังนี้ :-

1. ชุมชนเรียนรู้ร่วมกันในปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น - ปัญหาเหล่านั้นมีอะไรบ้าง? และจะมีวิธีการแก้ปัญหายังไง?
2. องค์กรความรู้ท้องถิ่น - ได้แก่ความรู้ของชุมชนที่เกี่ยวกับความเป็นมา และประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น วิถีชีวิต และทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น องค์กรความรู้เหล่านั้นมีอะไรบ้าง?
3. การกำหนดรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับท้องถิ่น โดยชุมชนเป็นผู้ร่วมคิด วางแผน และลงมือปฏิบัติเองเป็นอย่างไร?

2.3 ความคิดเห็นของทีมวิจัยที่ให้ความสำคัญกับโครงการวิจัยนี้

การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะไม่สามารถกระทำให้สำเร็จได้ หากไม่มีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน หรือคนในชุมชนไม่ได้ใช้ศักยภาพของคนที่มีอยู่อย่างเต็มที่ ผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศก็คงไม่มีความหมาย หากผลประโยชน์นั้นไม่ได้ถูกกระจายไปยัง

กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องอย่างสมดุล โดยเฉพาะคนในท้องถิ่น การจัดการการท่องเที่ยวในแบบดังกล่าวก็จะต้องไม่มี ความยั่งยืน ดังนั้นทีมวิจัยจึงเห็นร่วมกันว่าโครงการวิจัยนี้มีความสำคัญ และจำเป็นจะต้องทำ คือ

1. เป็นการจัดองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้สมดุล และสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยเฉพาะองค์ ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้เกิดการกระจายผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็น ธรรม โดยเฉพาะการกระจายรายได้สู่ชุมชนในท้องถิ่นซึ่งควรเป็นไปอย่างยั่งยืน
2. หากการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนมีส่วนร่วม ไม่ได้ได้รับการส่งเสริมให้เกิดขึ้นใน ชุมชนนี้ ทั้งๆที่ชุมชนเองก็มีความต้องการ และมีศักยภาพความสามารถที่จะพัฒนาได้ ปัญหาที่ เกิดขึ้นในชุมชนก็อาจจะยังคงอยู่เช่นเดิม หรืออาจจะทวีความรุนแรงขึ้นก็ได้ เช่น การมีรายได้ น้อยไม่พอเลี้ยงครอบครัว ก็มีสวนปืบตันให้ชาวบ้านทำผิดกฎหมายโดยการเข้าป่าล่าสัตว์ ด้ คัดไม้ หรือการเก็บหาของป่าที่ไม่ได้รับอนุญาตไปขาย เป็นต้น ซึ่งจะเป็นการบั่นทอนต่อ ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ที่จะส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของส่วนรวมด้วย
3. องค์ความรู้ท้องถิ่น จะทำให้ชาวบ้านท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ของตน รวมทั้งภาคภูมิใจในความรู้ และความสามารถที่ตนมี ซึ่งมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ เฉพาะถิ่น ซึ่งจะช่วยเหนี่ยวนำให้ชาวบ้านท้องถิ่นเกิดการรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน เพื่อรวม พลังกันปกป้องทรัพยากร และดูแลรักษาสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ภายในท้องถิ่นของตน

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 ขอบเขตของการศึกษา

เป็นการศึกษาชุมชน และทำงานร่วมกับชุมชน ตลอดจนเรียนรู้ร่วมกันเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ในรูปแบบที่เหมาะสมกับท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคน ทรัพยากรธรรมชาติ และวิถีชีวิตของชุมชน

3.2 สถานที่ดำเนินการวิจัย

ชุมชนบริเวณใกล้เคียงหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติ ที่ ส.ล.8 (หนองแม่นา) ตำบลหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ (ภาพที่ 3) ซึ่งประกอบด้วยชุมชน 2 หมู่บ้าน คือ

1. หมู่บ้านทานตะวัน หมู่ 5 ตำบลหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ จุดศูนย์กลางของหมู่บ้านตั้งอยู่ที่พิกัด $16^{\circ} 34'$ เหนือ และ $100^{\circ} 54'$ ตะวันออก
2. หมู่บ้านหนองแม่นา หมู่ 6 ตำบลหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ จุดศูนย์กลางของหมู่บ้านตั้งอยู่ที่พิกัด $16^{\circ} 33'$ เหนือ และ $100^{\circ} 54'$ ตะวันออก
(อ้างอิงจากแผนที่ 1 : 50,000 ของกรมแผนที่ทหาร ราว 5142 II)

3.3 กลุ่มคนเป้าหมาย และทีมวิจัย

ทีมวิจัย

1. นางสาวกนิษฐา อยู่ถาวร	สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
2. นายบางรักษ์ เชษฐสิงห์	สำนักวิจัยเศรษฐกิจและผลิตผลป่าไม้ กรมป่าไม้
3. นางอัญชลี นครไชย	สำนักงานป่าไม้จังหวัดราชบุรี กรมป่าไม้
4. นายเกรียงไกร สมณรินทร์	ประธานชมรมทหารผ่านศึกตำบลหนองแม่นา จังหวัดเพชรบูรณ์
5. นายตลาด ชันทอง	ชาวบ้านหมู่บ้านหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์
6. นายสมพงษ์ คุ้มคำ	ชาวบ้านหมู่บ้านหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์
7. นายสมาน กองกอง	ชาวบ้านหมู่บ้านหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์
8. นายสุรินทร์ สุขมี	ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์
9. นายบรรพต ร่องจิก	ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านทานตะวัน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์
10. นายเกษม ฉิมสุต	ชาวบ้านหมู่บ้านทานตะวัน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

กลุ่มที่ร่วมดำเนินการ

1. สมาชิกหมู่บ้านทานตะวัน ตำบลหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์
2. สมาชิกหมู่บ้านหนองแม่นา ตำบลหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์
3. เจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติ ที่ ส.ล.8 (หนองแม่นา) จังหวัดเพชรบูรณ์
4. สมาชิกชมรมนักรักธรรมชาติ กรุงเทพฯ

คณะวิทยากร หรือผู้มีส่วนร่วมในการเสริมความรู้และประสบการณ์

1. นางสาวชลธิชา เชื้อบุญมี พัฒนาคำบลหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์
2. นายชนะศักดิ์ เทอดผดุงชัย อาจารย์โรงเรียนเทศบาล 3 (ชาญวิทยา) จังหวัดเพชรบูรณ์
3. นายเกรียงไกร สุวรรณภักดิ์ กลุ่มรักษ์ฝืเสือ ชมนรมักนิยมธรรมชาติ กรุงเทพฯ
4. สมาชิกชมรมนักนิยมธรรมชาติ กรุงเทพฯ

องค์กรสนับสนุน

1. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
2. องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์
3. ที่ว่าการอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

3.4 แหล่งข้อมูล และวิธีการเก็บข้อมูล

ประเภทของข้อมูล

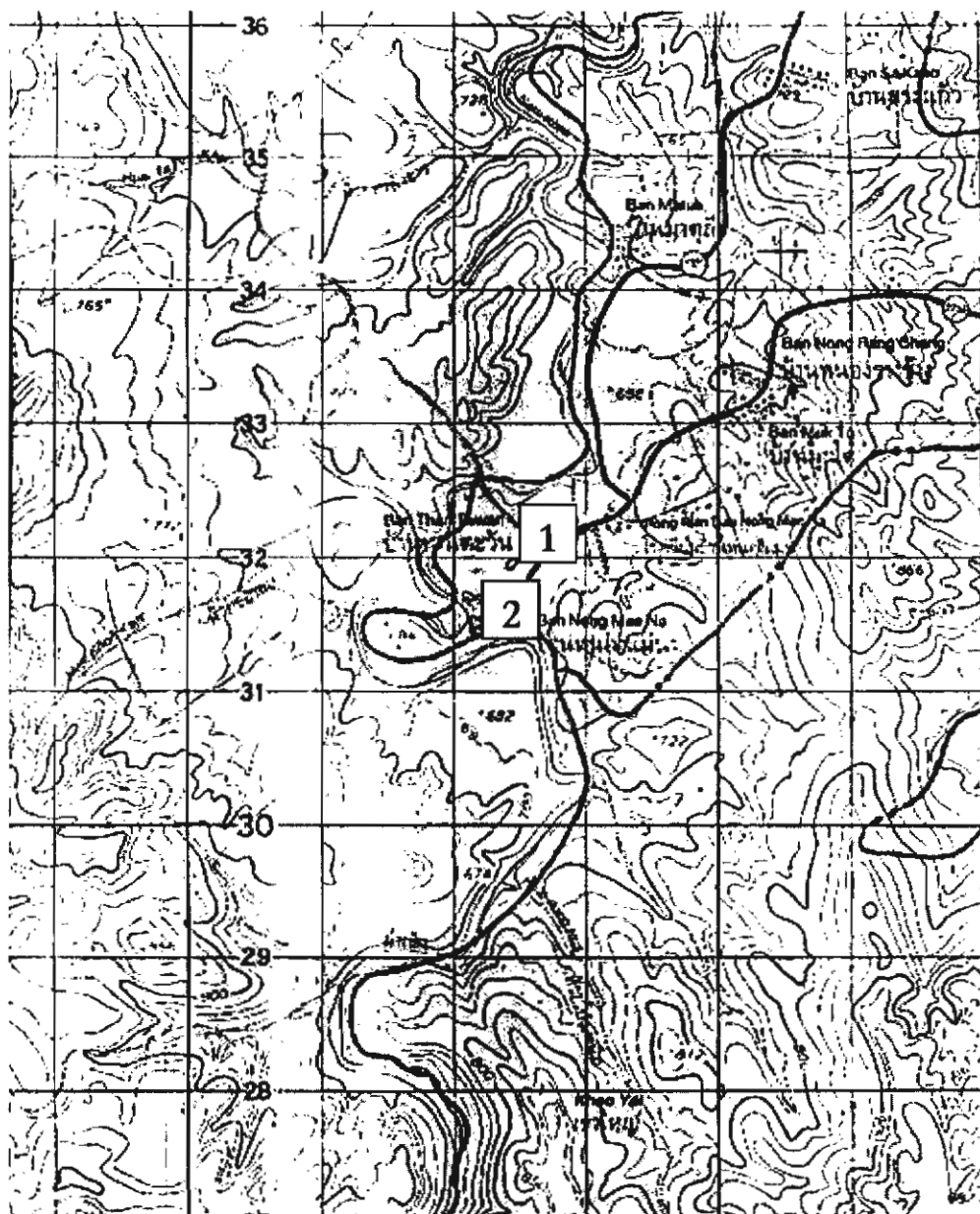
1. ข้อมูลมือสอง ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้านของกรมการพัฒนาชุมชน แผนที่ 1: 50,000 แผนที่อุทยานฯ แผนที่ และรูปภาพ
2. ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาทางเดียว ได้แก่ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสัมภาษณ์ (Interview)
3. ข้อมูลที่ได้จากการเรียนรู้ร่วมกัน แบ่งเป็น 2 ประเภท
 - 3.1 ข้อมูลที่ได้จากการประเมินชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal : PRA)

ได้แก่ :- การเสวนากลุ่ม (Focus group)

 - การจัดเวทีชาวบ้าน
 - การทำแผนที่หมู่บ้าน
 - การทำแผนที่จากใช้ประโยชน์ที่ดิน
 - การจัดทำปฏิทินตามฤดูกาล
 - 3.2 ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Plan : PAR)

ได้แก่ :- การสำรวจทรัพยากรในท้องถิ่น

 - การฝึกอบรมชาวบ้านด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 - การวางแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน
 - การทดสอบรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน

ภาพที่ 3 ตำแหน่งของสถานที่ดำเนินการวิจัย คือ หมู่บ้านทานตะวัน และหมู่บ้านหนองแม่นา ตำบลหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

สัญลักษณ์: 1 = หมู่บ้านทานตะวัน 2 = หมู่บ้านหนองแม่นา

(ที่มา : แผนที่ 1 : 50,000 ของกรมแผนที่ทหาร ระหว่าง 5142 II)

ขั้นตอนการศึกษา และวิธีการเก็บข้อมูล

ทีมวิจัยจากส่วนกลาง (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และกรมป่าไม้) จะลงพื้นที่ภาคสนามทุกเดือนๆ ละประมาณ 7 วัน เพื่อทำงานร่วมกับ “นักวิจัยท้องถิ่น” ซึ่งเป็นชาวบ้าน มอบหมายงานให้นักวิจัยท้องถิ่น ติดตามประเมินผลการทำงาน แล้วจึงมีการเสวนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อสรุปบทเรียนร่วมกันทุกครั้ง ซึ่งมีขั้นตอนในการศึกษาวิจัย ดังนี้

1. เข้าพื้นที่เบื้องต้น (Preliminary Site Visit)

ทีมวิจัยลงพื้นที่เยี่ยมชมหมู่บ้านครั้งแรก เพื่อแนะนำโครงการวิจัย และเสนอภาพกว้างๆ แก่ชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มผู้อาวุโส และผู้นำหมู่บ้าน ให้เข้าใจหลักการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทำที่จะเป็นไปได้ โดยอ้างอิงวัตถุประสงค์ของการทำงานร่วมกันเพื่อช่วยให้ชุมชนเตรียมแผนปฏิบัติการ เก็บข้อมูล และร่วมกันพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน (ภาพที่ 4)

การทำความรู้จักต่อกัน และการสร้างความคุ้นเคยกับชุมชน ขณะระดมความพยายามของชุมชนในการดำเนินกิจกรรมตามโครงการวิจัยนี้ จะเป็นการสร้างแนวร่วม และเป็นการเลือกเฟ้น “นักวิจัยท้องถิ่น” จากกลุ่มชาวบ้านขึ้นมาโดยธรรมชาติ ซึ่งมีได้มีการกำหนดตายตัวหรือบังคับ แต่เป็นความสมัครใจของชาวบ้านเองที่จะทำงานให้ชุมชน ซึ่งขึ้นอยู่กับแต่ละคนว่ามีความถนัด หรือเหมาะสมที่จะช่วยเหลือการทำงานในด้านใด

ในช่วงการเยี่ยมชมชุมชนครั้งแรกๆ ทีมวิจัยจะสนับสนุนให้ชุมชนได้ตรวจสอบความเป็นไปของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หลังจากนั้นจะทิ้งช่วงเวลาให้นักวิจัยท้องถิ่น ได้กระจายข้อมูลไปสู่สมาชิกอื่นๆ ในชุมชน เพื่อจะได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันในเรื่องนี้ภายในชุมชน

ภาพที่ 4 การเข้าพื้นที่เบื้องต้นเพื่อแนะนำโครงการวิจัย (ซึ่งมีคณะผู้บริหารจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย เข้าร่วมแนะนำโครงการฯ และร่วมสังเกตการณ์ภายในชุมชนด้วย)

2. ทบทวนในชุมชน (Community Review)

หลังจากได้ทั้งช่วงเวลาให้มีการกระจายข้อมูลผ่านไปสู่สมาชิกในชุมชนแล้ว การลงพื้นที่ภาคสนามครั้งต่อไป จะชี้แจงวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนของการศึกษาข้อมูล วัน เวลา ที่จะต้องเก็บข้อมูล ยืนยันความร่วมมือ ระบุคนที่เกี่ยวข้อง และแต่ละคนมีบทบาทอย่างไร? รวมทั้งทบทวนความเข้าใจวิธีการ การประเมินสภาพ และเก็บข้อมูล การพิจารณาหาวิธีต้องใช้เวลาช่วงหนึ่งสำหรับพูดคุยแลกเปลี่ยนอย่างเต็มที่ภายในชุมชน เพื่อที่จะทบทวนความเข้าใจวิธีการประเมินสภาพ และเก็บข้อมูล และยืนยันความสนใจในการร่วมกระบวนการต่อไป

3. เก็บรวบรวมข้อมูล (Collecting Data) ได้จากข้อมูล 3 ประเภท

3.1 ข้อมูลมือทอง – ค้นหาข้อมูลที่มีการศึกษาวิจัยไว้แล้ว รวบรวมข้อมูลพื้นฐานจากทางราชการ ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช. 2ก) ของกรมการพัฒนาชุมชน และข้อมูลอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง ของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช รวมทั้งแผนที่ และภาพถ่ายต่างๆ

3.2 ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาทางเดียว ได้แก่

- 3.2.1 การสังเกตโดยตรง – สังเกตเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยตรง อาจได้จากการตั้งใจสังเกต หรือสังเกตได้ทุกโอกาสระหว่างการทำงาน เพื่อเรียนรู้พฤติกรรม และวิถีชีวิตของชุมชน
- 3.2.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม – สังเกตเหตุการณ์ขณะใช้ชีวิตร่วมกับชุมชน ซึ่งจะได้ข้อมูลที่ละเอียดขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องความเชื่อ ความคิด และทัศนคติขณะร่วมทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน
- 3.2.3 การสัมภาษณ์แบบเตรียมประเด็น – สัมภาษณ์พูดคุยกับชาวบ้าน โดยเฉพาะกลุ่มผู้อาวุโส เพื่อให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของหมู่บ้าน รวมทั้งวิถีชีวิต และความเป็นไปของหมู่บ้านตั้งแต่ในอดีต จนถึงปัจจุบัน
- 3.2.4 สัมภาษณ์แบบไม่กำหนดคำตอบล่วงหน้า – คล้ายกับการพูดคุยกับชาวบ้านธรรมดาอย่างเป็นธรรมชาติ แต่มีจุดประสงค์เพื่อต้องการทราบข้อมูลด้านต่างๆ ของชุมชน ตลอดจนปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน

3.3 ข้อมูลที่ได้จากการเรียนรู้ร่วมกัน ได้แก่

3.3.1 การสำรวจทรัพยากรธรรมชาติ

จากการระดมความคิดเห็นร่วมกัน เพื่อหาแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของท้องถิ่น ชุมชนต้องมีข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติอย่างเพียงพอ จึงจะสามารถวางแผนการจัดการได้อย่างสอดคล้องกับความเป็นจริง จึงได้จัดทีมนักวิจัยท้องถิ่น (ภาพที่ 5) เพื่อสำรวจทรัพยากรธรรมชาติบริเวณอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง และแก่งบางระจัน (ภาพที่ 6, 7 และ 8) คือ

ภาพที่ 5 ทีม “นักวิจัยท้องถิ่น” กำลังปฏิบัติงานสำรวจ และเก็บข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติ ภายในอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง

ภาพที่ 6 ทีมนักวิจัยท้องถิ่น กำลังสำรวจชนิดพันธุ์ไม้ที่พบบริเวณเส้นทางเดินป่าที่เชื่อมระหว่างอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง และแก่งบางระจัน

ภาพที่ 7 ทีมนักวิจัยท้องถิ่นกำลังเดินป่าสำรวจชนิดนก ที่พบบริเวณอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง

ภาพที่ 8 ทีมนักวิจัยท้องถิ่นกำลังพายเรือสำรวจชนิดนก ชนิดผีเสื้อ และชนิดสัตว์น้ำ ที่พบบริเวณลำน้ำเข็ก และแก่งบางระจัน ซึ่งอยู่ติดแนวเขตอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง

- **พันธุ์ไม้** - สำรวจชนิดพันธุ์ไม้ที่รู้จักที่พบบริเวณ 2 ข้างทางเดินป่า ที่เชื่อมระหว่างอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง และแก่งบางระจัน จดบันทึก พร้อมทั้งบอกประโยชน์ของพันธุ์ไม้แต่ละชนิด

- **นก** - สำรวจชนิดนกที่พบบริเวณอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง และแก่งบางระจัน โดยใช้กล้องสองตาส่องเทียบกับรูปภาพนกในคู่มือดูนกในประเทศไทย (A Guide to the Birds of Thailand)

- **ผีเสื้อ** - สำรวจชนิดผีเสื้อที่พบบริเวณลำน้ำเข็ก และแก่งบางระจัน โดยใช้สายตาหรือกล้องสองตาส่องเทียบกับรูปภาพผีเสื้อในคู่มือดูผีเสื้อในประเทศไทย

- **สัตว์น้ำ** - สำรวจชนิดสัตว์น้ำที่พบบริเวณลำน้ำเข็ก และแก่งบางระจัน เช่น ปลา หอย และอื่นๆ

3.3.2 การทำแผนที่หมู่บ้านอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Mapping)

การทำแผนที่อย่างมีส่วนร่วม คือให้ชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านช่วยกันทำ เพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจสภาพต่างๆ ไป การใช้ประโยชน์พื้นที่ และภูมิเวิศของชุมชนมากขึ้น ซึ่งจำเป็นแก่การวางแผนจัดการท่องเที่ยวเชิงเวิศของชุมชน (ภาพที่ 9) ประกอบด้วยข้อมูลต่างๆ คือ

- ขอบเขตของหมู่บ้าน
- ที่ตั้ง และชื่อของสถานที่สำคัญในชุมชน เช่น วัด โรงเรียน ร้านค้า
- สถานภาพของบุคคลในหมู่บ้าน เช่น ผู้นำอย่างเป็นทางการ ผู้นำโดยธรรมชาติ
- การใช้ประโยชน์ที่ดิน

3.3.3 การทำปฏิทินกิจกรรมพื้นบ้าน (Seasonal Calendar)

ปฏิทินกิจกรรมพื้นบ้าน คือ ข้อมูลที่แสดงวงจรประจำ หรือกิจกรรม และช่วงเวลาที่เกิดกิจกรรมเป็นประจำของชุมชนในรอบปี ซึ่งได้ให้ชาวบ้านช่วยกันระดมความคิด และจัดทำปฏิทินกิจกรรมพื้นบ้าน 2 ประเภท (ภาพที่ 10) คือ

- ปฏิทินวิเคราะห์อาชีพ และแรงงานของหมู่บ้าน
 - ปฏิทินวิเคราะห์การใช้ประโยชน์จากป่าของหมู่บ้าน
- ประกอบด้วยข้อมูลต่างๆ คือ
- กิจกรรมที่ทำ
 - ช่วงระยะเวลาที่ทำกิจกรรม
 - เพศ และวัยที่ทำกิจกรรม

ภาพที่ 9 ชาวบ้านหมู่บ้านหนองแม่นากำลังช่วยกันทำแผนที่ของหมู่บ้าน

ภาพที่ 10 ชาวบ้านกำลังช่วยกันระดมความคิดเห็นจัดทำปฏิทินวิเคราะห์อาชีพ และแรงงาน รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากป่าของหมู่บ้าน

3.3.4 การประชุม และการฝึกอบรม (Meeting – Training)

ทีมวิจัยได้จัดการประชุมชาวบ้าน เรื่อง “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนมีส่วนร่วม” เพื่อให้ความรู้พื้นฐานที่จำเป็นแก่ชาวบ้านในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความสำคัญ และประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่แตกต่างไปจากการท่องเที่ยวแบบทั่วไป ทีมวิจัยได้ปูพื้นฐานให้ชาวบ้านเข้าใจเรื่องระบบนิเวศ และความสัมพันธ์ในระบบนิเวศ ซึ่งส่งผลเกี่ยวเนื่องกับชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน รวมทั้งได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มชาวบ้านให้เข้มแข็ง และจัดตั้งเป็นองค์กรชุมชนเพื่องานพัฒนาด้านต่างๆ ของชุมชน รวมทั้งการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน (ภาพที่ 11)

3.3.5 การประชุม และการอภิปรายกลุ่มย่อย (Meeting – Discuss Group)

ทีมวิจัยจัดการประชุมชาวบ้าน เพื่อพูดคุยถึงปัญหาที่พบภายในชุมชน มีการแบ่งกลุ่มย่อย เพื่อช่วยกันระดมความคิด ออกปัญหาในแต่ละประเด็น แล้วให้ชาวบ้านแต่ละกลุ่มออกมานำเสนอต่อชุมชน จากนั้นจึงประมวลออกมาเป็นปัญหา และแนวทางแก้ไขปัญหาล้วนรวมของหมู่บ้าน (ภาพที่ 12)

4. การประชุมวางแผน (Planning Meeting)

ชาวบ้านร่วมกันประชุมวางแผนเพื่อจัดตั้ง “องค์กรชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” และร่วมกันวางแผนปฏิบัติการร่วมเพื่อจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของท้องถิ่นร่วมกัน มีการกำหนดกฎระเบียบกันหารูปแบบที่เหมาะสม และแบ่งบทบาทหน้าที่กันทำงาน

5. การทดลองปฏิบัติการร่วม (Testing Implementation)

ชาวบ้านทดลองปฏิบัติงานตามแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่วางไว้ โดยมีการฝึกปฏิบัติจริงกับนักท่องเที่ยวกลุ่มทดสอบ (ได้รับความร่วมมือจากสมาชิกชมรมนักนิยมนธรรมชาติ กรุงเทพฯ) หลังจากเสร็จสิ้นการทดลองแล้ว จึงมาสรุปบทเรียนร่วมกัน เพื่อหาข้อดี และข้อบกพร่องของการทำงาน ตลอดจนร่วมวิเคราะห์ปัญหาที่พบเพื่อนำไปปรับปรุงการทำงานในครั้งต่อไป

3.5 การวิเคราะห์ และประมวลผลข้อมูล

เมื่อได้ทราบข้อมูลทั้งหมดของชุมชนแล้ว ทำให้ชุมชนได้ทราบถึงความต้องการ ปัญหา ข้อจำกัด อุปสรรค และความสำคัญในแต่ละเรื่อง ขั้นตอนไปคือการกำหนดกิจกรรมที่จะแก้ปัญหา เสนอทางเลือกต่างๆ ในกรรมแก้ไขปัญห ช่วยกันระดมความคิดในการจัดหาทางเลือก การวิเคราะห์ข้อมูลอย่างมีส่วนร่วม และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน เป็นจุดเริ่มที่ทำให้เกิดการทำแผนปฏิบัติการร่วม ซึ่งในที่นี้ก็คือ “แผนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในท้องถิ่นโดยชุมชน”

หลังจากที่ได้นำแผนปฏิบัติการร่วมนี้ ไปทดลองปฏิบัติจริงแล้ว จึงนำมาประชุมสรุปบทเรียนร่วมกันอีกครั้ง เพื่อหาทางแก้ไขปัญหที่พบ และจะได้นำไปปรับปรุงการทำงานในครั้งต่อไป ซึ่งจากนี้ไปจะเป็นการปฏิบัติ - วิเคราะห์ - ปรับปรุงแก้ไข ไปตลอดกระบวนการ ซึ่งจะทำการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของท้องถิ่นมีความยั่งยืน

ภาพที่ 11 การประชุม และฝึกอบรมชาวบ้านเรื่อง “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนมีส่วนร่วม” ระหว่างวันที่ 4-5 กุมภาพันธ์ 2545 ณ ศาลาวัดหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

ภาพที่ 12 การนำเสนอปัญหาที่พบภายในชุมชน หลังจากได้มีการแบ่งกลุ่มย่อยชาวบ้าน เพื่อระดมความคิดเห็นร่วมกัน ณ ศาลาวัดหนองแม่นา เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2545

บทที่ 4 ผลการวิจัย

4.1 ข้อมูลที่ได้รับจากการดำเนินการวิจัย

4.1.1 ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน

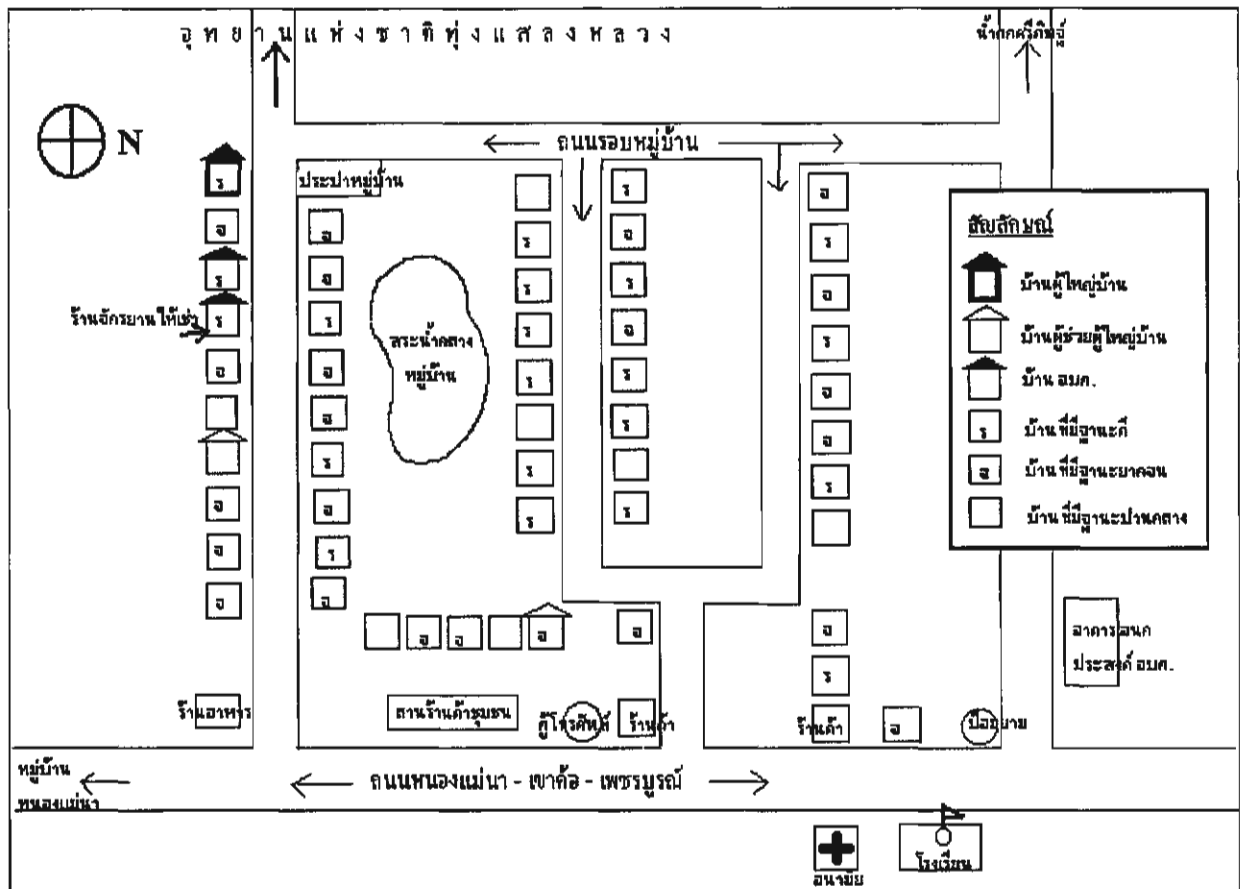
หมู่บ้านทานตะวัน

ที่ตั้ง หมู่ 5 ตำบลหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ ตั้งอยู่บริเวณปากทางเข้าหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติ ที่ ส.ถ. 8 (หนองแม่นา) หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติเขาปางก่อ ได้สิทธิในการใช้ที่ดินประเภทเสียดินป่ารังท้องถิ่น (ภบท.5) มีพื้นที่รวมของหมู่บ้านรวม 765 ไร่

ประชากร หมู่บ้านทานตะวันมีครัวเรือนทั้งหมด 51 ครัวเรือน มีประชากรอาศัยอยู่จำนวน 238 คน แยกเป็นเพศชายจำนวน 141 คน และเพศหญิงจำนวน 97 คน ซึ่งแยกเป็นเยาวชนจำนวน 81 คน ผู้ใหญ่วัยทำงาน (อายุ 18 – 59 ปี) จำนวน 137 คน และกลุ่มผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) จำนวน 20 คน

สภาพทั่วไป ภายในหมู่บ้านมีบ่อน้ำตื้น หรือบ่อขุดส่วนตัวที่ใช้การได้ 20 บ่อ มีบ่อน้ำสาธารณะซึ่งดำเนินการขุดเจาะโดยกรมโยธาธิการ และสามารถใช้งานได้จำนวน 2 บ่อ (ในจำนวนนี้เป็นแหล่งน้ำที่ใช้ร่วมกับหมู่บ้านหนองแม่นาจำนวน 1 บ่อ คือ อ่างเก็บน้ำหนองแม่นา) มีน้ำประปาใช้ ทุกครัวเรือนมีน้ำสะอาดไว้ใช้บริโภค และมีลำน้ำเข็กซึ่งเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่หมู่บ้านใช้ผ่านด้านหลังของหมู่บ้าน มีไฟฟ้าใช้ หมู่บ้านอยู่ใกล้ถนนลาดยางไปสู่ตัวอำเภอเขาค้อ ซึ่งมีระยะทางห่างจากหมู่บ้านประมาณ 25 กิโลเมตร ภายในหมู่บ้านมีทางลาดยางซึ่งเชื่อมติดกับถนนใหญ่ยาว 214 เมตร และมีทางดินยาวประมาณ 660 เมตร มีรถรับจ้างสองแถวผ่านหน้าหมู่บ้าน การติดต่อสื่อสารสามารถทำได้ โดยมีบ้านที่มีโทรศัพท์ประจำบ้าน 1 ครัวเรือน และมีวิทยุสื่อสาร 1 เครื่อง ครัวเรือนส่วนใหญ่ใช้แก๊สเป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้ม ภายในหมู่บ้านมีร้านขายของชำ 4 แห่ง ร้านบริการงานช่างอีกร-เชื่อม 1 แห่ง มีร้านบริการน้ำมันเชื้อเพลิง (ปั๊มหลอด) 1 แห่ง และมีโรงสีขนาดเล็ก (ไม่เกิน 20 แรงม้า) ซึ่งใช้ร่วมกับหมู่บ้านหนองแม่นา จำนวน 1 แห่ง

บริการสาธารณะ หมู่บ้านนี้อยู่ใกล้ศาสนสถาน 1 แห่ง คือวัดหนองแม่นา มีโรงเรียนระดับประถม และโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาครบถ้วนอยู่ใกล้ชุมชน คือ โรงเรียนหนองแม่นา มีหอกระจายข่าว มีตู้โทรศัพท์สาธารณะ และมีร้านค้าสหกรณ์ของหมู่บ้าน 1 แห่ง มีศูนย์สาธารณสุขมูลฐานของชุมชน และมีบริการสัตวแพทย์อาสา มีสวนสาธารณะและลานกีฬาของหมู่บ้าน (แผนที่หมู่บ้าน แสดงตำแหน่ง ที่ตั้ง การตั้งครัวเรือน และสภาพทั่วไปของหมู่บ้านทานตะวัน ได้แสดงไว้ในภาพที่ 13)

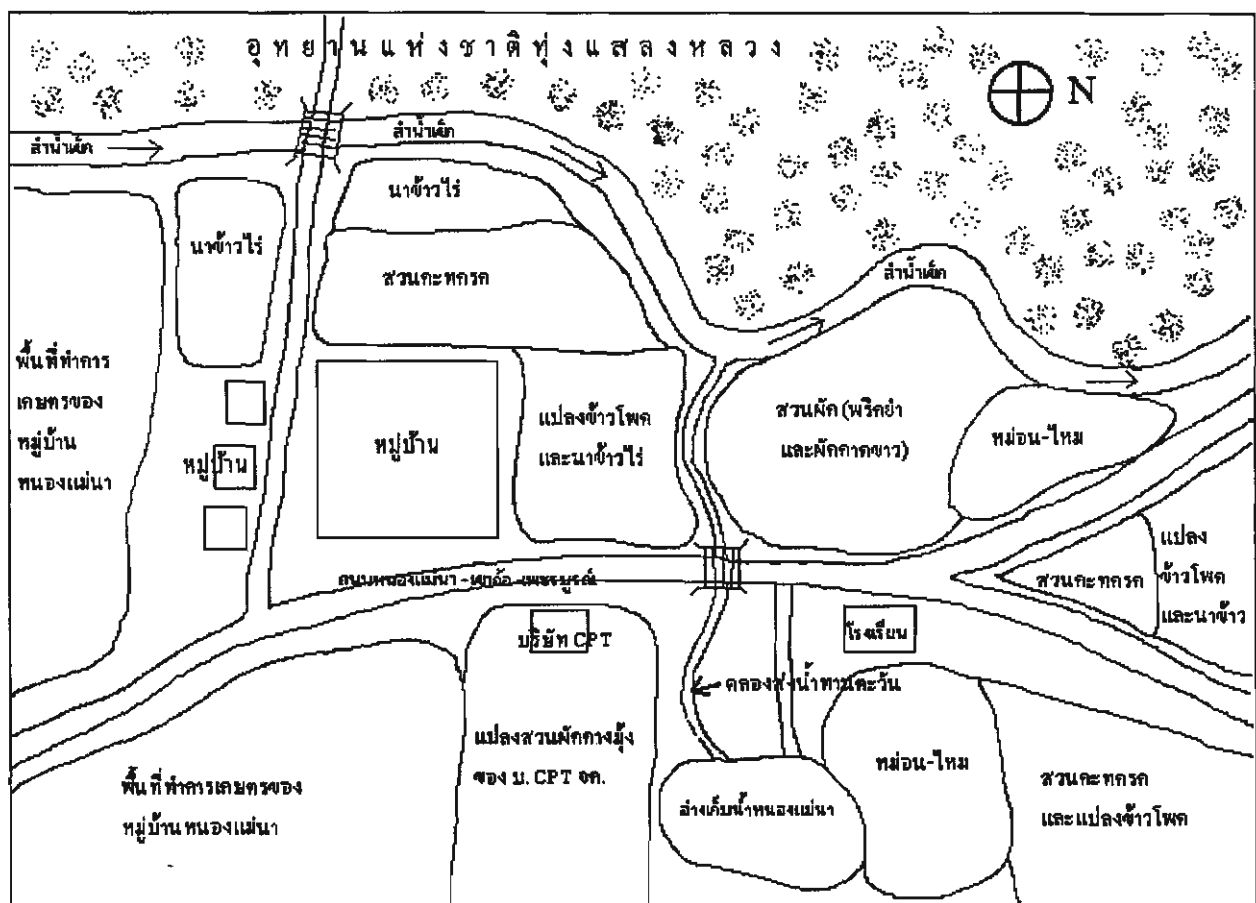

ภาพที่ 13 แผนที่หมู่บ้านทานตะวัน (แสดงตำแหน่ง ที่ตั้ง และการตั้งครัวเรือน)

อาชีพ สภาพทางเศรษฐกิจ และสภาพแรงงาน หมู่บ้านนี้ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร มีพื้นที่ดินทำการเกษตรประมาณ 460 ไร่ (ประมาณ 60 % ของพื้นที่หมู่บ้านทั้งหมด) ซึ่งจากข้อมูลในปี พ.ศ. 2544 และการสัมภาษณ์เพิ่มเติม ชาวบ้านได้ใช้พื้นที่ทำการเกษตรไป 347 ไร่ (ประมาณ 75 % ของพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด) แยกเป็นประเภท และจำนวนครัวเรือนได้ดังนี้ คือ ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ จำนวน 75 ไร่ (3 ครัวเรือน) ปลูกข้าวไร่ จำนวน 40 ไร่ (10 ครัวเรือน) ปลูกสวนผัก ได้แก่ พริกขี้หนู และผักกาดขาว จำนวน 75 ไร่ (15 ครัวเรือน) ทำสวนมะม่วง จำนวน 12 ไร่ (1 ครัวเรือน) ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จำนวน 80 ไร่ (10 ครัวเรือน) ปลูกกะทกรก จำนวน 65 ไร่ (10 ครัวเรือน) เลี้ยงหมู (1 ครัวเรือน) การเพาะปลูกพืชเหล่านี้ ส่วนใหญ่ปลูกเพื่อขาย ยกเว้นข้าวไร่ ซึ่งชาวบ้านปลูกไว้เพื่อบริโภคเอง ส่วนอาชีพอื่นๆ ที่นอกเหนือจากการเกษตร คือ การทำของที่ระลึกที่เป็นผลิตภัณฑ์จากรังไหม (2 ครัวเรือน) รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน (ซึ่งรวมทั้งรายได้หลัก และรายได้เสริม) ประมาณ 75,000 บาท / ปี (รายละเอียดของข้อมูลด้านรายได้ดังตารางที่ 6 และแผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินของหมู่บ้านทานตะวัน ได้แสดงไว้ในภาพที่ 14)

ตารางที่ 6 อาชีพ และรายได้ของชาวบ้านหมู่บ้านทานตะวัน

ประเภท	จำนวน (ไร่)	จำนวน (ครัวเรือน)	รายได้เฉลี่ย / ครัวเรือน / ปี (บาท)
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	75	3	60,000
ข้าวไร่	40	10	-
			(เก็บไว้บริโภคเอง)
สวนผัก (พริก, ผักกาดขาว)	75	15	50,000
สวนผลไม้ (มะม่วง)	12	1	5,000
หม่อน-ไหม	80	10	80,000
กะทกรก	65	10	50,000
เลี้ยงหมู	-	1	15,000
ของที่ระลึกจากรังไหม	-	2	5,000
ลูกหนัง	-	15	2,000

ภาพที่ 14 แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินของหมู่บ้านทานตะวัน

การเพาะปลูกส่วนใหญ่ชาวบ้านจะใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์เพื่อเร่งผลผลิต โดยเสียค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ยเฉลี่ยครัวเรือนละ 1,000 บาท / ไร่ และเสียค่าใช้จ่ายในการซื้อสารเคมีป้องกันศัตรูพืชเฉลี่ยครัวเรือนละ 100 บาท / ไร่ ส่วนการใช้สัตว์ใช้งานและเครื่องจักรในการเกษตร พบว่ามีครัวเรือนที่มีวัวใช้งานเอง จำนวน 2 ครัวเรือน มีรถไถขนาดเล็กจำนวน 15 ครัวเรือน และมีรถไถขนาดใหญ่จำนวน 2 ครัวเรือน พื้นที่ที่ใช้เพาะปลูกส่วนใหญ่จะอยู่ติดกับลำน้ำเข็ก ซึ่งเป็นดินตะกอนตะกอนพัดลำน้ำ และมีความอุดมสมบูรณ์ของดินดี ปัญหาเกี่ยวกับดินที่พบก็มีปัญหาเกี่ยวกับหน้าดินถูกชะล้างบ้าง แต่ไม่รุนแรง

คนในหมู่บ้านเป็นสมาชิกสหกรณ์เพื่อการเกษตรจำนวน 39 ครัวเรือน และเป็นสมาชิกของกลุ่มอาชีพทางการเกษตรจำนวน 51 ครัวเรือน ใช้แหล่งสินเชื่อเพื่อการผลิตจากกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตจำนวน 13 ครัวเรือน และธนาคารพาณิชย์จำนวน 13 ครัวเรือน หมู่บ้านนี้มีรถปิคอัพ (รถกระบะ) จำนวน 11 ครัวเรือน มีรถมอเตอร์ไซด์จำนวน 18 ครัวเรือน และมีรถจักรยานจำนวน 30 ครัวเรือน

คนที่อพยพไปทำงานนอกตำบล มีจำนวน 5 ครัวเรือน เป็นเพศชาย 3 คน และเพศหญิง 4 คน โดยทั้งหมดนี้ไปรับจ้างทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งอยู่ในภาคอื่น

การศึกษา คนในหมู่บ้านที่กำลังอยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียนมีจำนวน 46 คน ส่วนคนในหมู่บ้านวัยผู้ใหญ่ที่มีได้ศึกษาต่อแล้ว มีผู้จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ป.1-ป.6) จำนวน 140 คน จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 25 คน จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 6 คน จบระดับอนุปริญญา จำนวน 2 คน และจบระดับปริญญาตรี จำนวน 1 คน คนในหมู่บ้านที่อายุระหว่าง 14-50 ปี ที่ไม่รู้หนังสือ (เขียนชื่อตัวเองไม่ได้ และอ่านภาษาไทยไม่ได้) มีจำนวน 19 คน ส่วนคนที่พลาดโอกาสจากการศึกษาระดับมัธยมศึกษา หรือในระบบโรงเรียน และได้รับบริการตามหลักสูตรของการศึกษานอกโรงเรียนมีจำนวน 5 คน ในด้านการฝึกอบรม ชาวบ้านเคยได้รับการฝึกอบรมด้านอาชีพด้านการเกษตรจำนวน 10 คน ได้รับการฝึกอบรมด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด จำนวน 50 คน ได้รับการฝึกอบรมด้านความมั่นคงของชาติจำนวน 10 คน และมีการฝึกอบรมแม่บ้านโภชนาการ จำนวน 15 คน

สุขภาพอนามัย คนในหมู่บ้านเมื่อมีอาการเจ็บป่วยเล็กน้อย ส่วนใหญ่จะไปรับบริการรักษาพยาบาลจากศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน (ศสมช.) มีคนในหมู่บ้านที่ได้รับสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลจากรัฐบาล และได้รับการคุ้มครองด้านการรักษาพยาบาลภายใต้การประกันสุขภาพในโครงการ 30 บาทรักษาโรค จำนวน 200 คน และเมื่อเจ็บป่วยรุนแรง คนในหมู่บ้านจะไปรับบริการรักษาพยาบาลจากโรงพยาบาลเขาค้อ ซึ่งเป็นโรงพยาบาลของรัฐ ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 25 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 40 นาที

ในหมู่บ้านนี้มีคนที่ร่างกายพิการแบบช่วยเหลือตัวเองได้ จำนวน 5 คน และช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ จำนวน 1 คน ซึ่งส่วนใหญ่พิการมาจากการต่อสู้กับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ในสมัยยุทธภูมิเขาค้อ และมีคนปัญญาอ่อน 1 คน

ในหมู่บ้านมีปัญหาเสพติด แต่อยู่ในระดับเบาบาง โดยหลงเหลือคนที่ยังติดยาเสพติดอยู่จำนวน 3 คน ซึ่งเป็นเด็กอยู่ในวัยเรียน 2 คน และเป็นผู้ใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร 1 คน โดยประเภทของ

ยาเสพติดที่ใช้ คือ ยาบ้า มีการร่วมมือระหว่างชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ของรัฐในการรณรงค์ป้องกันและแก้ไข ปัญหา ยาเสพติด คือ มีการจัดฝึกอบรมให้ความรู้ถึงพิษภัยยาเสพติด รณรงค์โดยใช้เสียงตามสาย มีการเดิน ข้ามเผ่าระวังมิให้มีการค้าและเสพยา และชักชวนสนับสนุนให้มีการส่งผู้ติดยาเข้าบำบัดรักษา

หมู่บ้านหนองแม่นา

ที่ตั้ง หมู่ 6 ตำบลหนองแม่นา อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ ตั้งอยู่ห่างจากปากทางเข้า หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติ ที่ ส.ถ. 8 (หนองแม่นา) ประมาณ 1 กิโลเมตร หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวน แห่งชาติเขาปางก่อ ได้สิทธิในการใช้ที่ดินประเภทเสียดินป่ารังท้องถื่น (ภบท.5) มีพื้นที่ของหมู่บ้านรวม จำนวน 1,200 ไร่ ซึ่งแบ่งเป็นพื้นที่ทำการเกษตรจำนวน 780 ไร่ และเป็นพื้นที่สาธารณประโยชน์สำหรับปลูก ป่า และไม้ยืนต้น จำนวน 420 ไร่

ประชากร หมู่บ้านหนองแม่นา มีครัวเรือนทั้งหมด 65 ครัวเรือน มีประชากรอาศัยอยู่ 295 คน แยกเป็นเพศชาย จำนวน 150 คน และเพศหญิง จำนวน 145 คน ซึ่งแยกเป็นเยาวชน จำนวน 113 คน ผู้ ใหญ่วัยทำงาน (อายุ 18-59 ปี) จำนวน 168 คน และกลุ่มผู้อาวุโส (อายุ 60 ปีขึ้นไป) จำนวน 14 คน

สภาพทั่วไป ภายในหมู่บ้านมีบ่อน้ำตื้น หรือบ่อขุดส่วนตัวที่ใช้การได้ 1 บ่อ มีบ่อน้ำ สาธารณะซึ่งดำเนินการขุดเจาะโดยกรมโยธาธิการ จำนวน 2 บ่อ ในจำนวนนี้เป็นแหล่งน้ำ ที่ใช้ร่วมกับหมู่ บ้านทานตะวันจำนวน 1 บ่อ คือ อ่างเก็บน้ำหนองแม่นา) มีน้ำประปาใช้ และมีลำน้ำเข็กซึ่งเป็นแหล่งน้ำ ธรรมชาติที่หมู่บ้านใช้ผ่านด้านหลังของหมู่บ้าน มีน้ำดื่มสะอาดใช้บริโภคได้จำนวน 47 ครัวเรือน มีไฟฟ้า ใช้ หมู่บ้านนี้อยู่ใกล้ถนนลาดยางไปสู่ตัวอำเภอเขาค้อ ซึ่งมีระยะห่างจากหมู่บ้านประมาณ 26 กิโลเมตร ภายในหมู่บ้านมีทางลาดยางเป็นเส้นทางหลักของหมู่บ้านยาวประมาณ 280 เมตร มีทางลูกรังหรือหินคลุกยาว ประมาณ 200 เมตร และมีทางดินยาวประมาณ 100 เมตร การติดต่อสื่อสารกับหมู่บ้านสามารถทำได้โดยมี บ้านที่มีโทรศัพท์ประจำบ้าน 1 ครัวเรือน และมีวิทยุสื่อสาร 1 เครื่อง ภายในหมู่บ้านมีร้านขายของชำ 2 แห่ง มีร้านบริการน้ำมันเชื้อเพลิง (ปั๊มหลอด) 1 แห่ง ครัวเรือนส่วนใหญ่ใช้แก๊สเป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้ม และมี โรงสีขนาดเล็ก (ไม่เกิน 20 แรงม้า) ซึ่งใช้ร่วมกับหมู่บ้านทานตะวัน จำนวน 1 แห่ง

บริการสาธารณะ หมู่บ้านนี้อยู่ใกล้ศาสนสถาน 1 แห่ง คือวัดหนองแม่นา มีศูนย์พัฒนาเด็ก เล็ก (ศพด.) 1 แห่ง ซึ่งใช้เป็นโรงเรียนอนุบาลของหมู่บ้านด้วย มีโรงเรียนระดับประถม และโรงเรียนระดับ มัธยมสังกัดกรมสามัญศึกษาอยู่ใกล้ชุมชน คือ โรงเรียนหนองแม่นา มีทุ่งนาข้าวของหมู่บ้าน มีหอกกระจาย ข้าว และมีศาลาอ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน มีร้านค้าสหกรณ์ของหมู่บ้าน 1 แห่ง มีศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน ของชุมชน และมีสนามกีฬาของหมู่บ้าน (แผนที่หมู่บ้าน แสดงตำแหน่ง ที่ตั้ง การตั้งครัวเรือน และสภาพทั่ว ไปของหมู่บ้านหนองแม่นา ได้แสดงไว้ในภาพที่ 15)

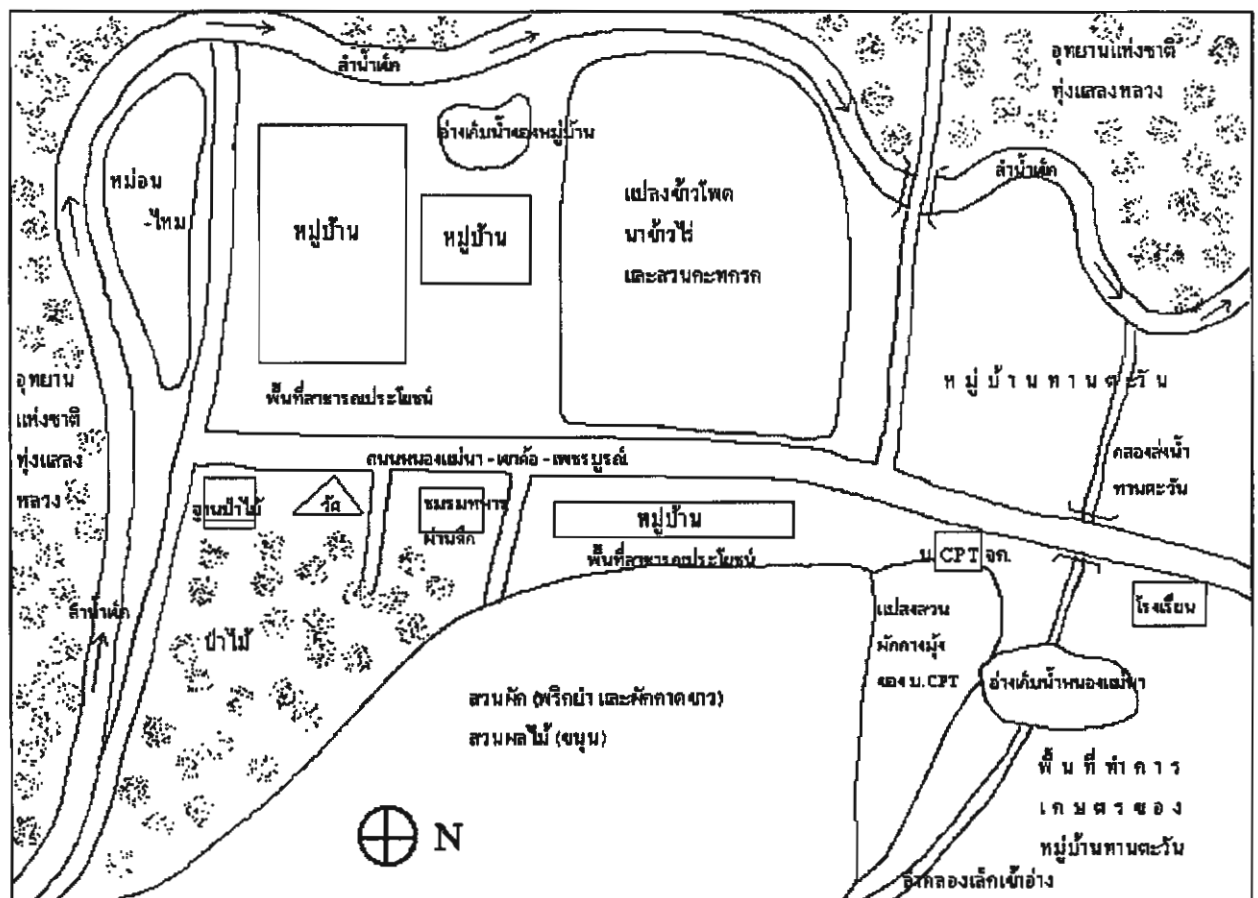
ภาพที่ 16 กลุ่มแม่บ้านหมู่บ้านหนองแม่นากำลังทำชาใบหม่อน เป็นรายได้เสริมซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการปลูกหม่อน-เลี้ยงไหม

ภาพที่ 17 กลุ่มแม่บ้านหมู่บ้านหนองแม่นากำลังตากต้นหญ้าไม้กวาด ต้นหญ้าไม้กวาดเป็นพืชที่ขึ้นตามธรรมชาติในป่าริมลำน้ำเข็ก กลุ่มแม่นำมาทำไม้กวาดเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่ง

ตารางที่ 7 อาชีพ และรายได้ของชาวบ้านหมู่บ้านหนองแม่นา

ประเภท	จำนวน (ไร่)	จำนวน (ครัวเรือน)	รายได้เฉลี่ย / ครัวเรือน / ปี (บาท)
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	30	7	30,000
ข้าวไร่	70	12	-
			(เก็บไว้บริโภคเอง)
สวนผัก (พริก, ผักกาดขาว)	400	45	20,000
สวนผลไม้ (ขนุน)	10	3	6,000
หม่อน-ไหม	60	4	50,000
กะทกรก	10	5	20,000
ซาบหม่อน	-	4	5,000
ไม้กวาด	-	3	5,000
ของที่ระลึกจากรังไหม	-	3	4,000
ลูกแหง	-	20	2,000

ภาพที่ 18 แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินของหมู่บ้านหนองแม่นา